

اصول فقہ پہ پڻتو ژبه کی

(الاصول من علم الاصول)

تألیف : فضيلة الشيخ محمد بن
صالح العثيمين رحمه الله

ژباړه : عامر حسن

مقدمة المؤلف

الحمد لله نحمده، ونستعينه، ونستغفره، ونتوب إليه، ونعوذ بالله من شرور أنفسنا، ومن سيئات أعمالنا، من يهده الله فلا مضل له ومن يضلله فلا هادي له، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله، صلى الله عليه، وعلى آله وأصحابه، ومن تبعهم بإحسان إلى يوم الدين وسلم تسليماً.

أما بعد: پس دا په اصول فقه کی یو مختصر رساله ده چی په معاهد علمیه کی په دریم کال د مقرر په طور تدریس کولای شی مونږ لیکلی او دا نوم مو ورته ایخی دی

«الأصول من علم الأصول»

زه د الله تعالی څخه دعا کوم چی زمونږ دا عمل دخالص د خپله ځان لپاره وگرځوی او خپلو بندگانو ته پدی سره نفع ورسوی بیشکه هغه نژدی او دعا قبلونکی ذات دی

اصول فقه

د اصول فقه تعريف : د اصول فقه تعريف په دوه اعتباره سره كيدای شي

۱. په اعتبار د هری کلمی یعنی په اعتبار د لفظ د اصول او لفظ د فقه . پس اصول د اصل جمع ده اصل هغه شی چی هغی باندی د بل شی بنیاد وی لکه دی څخه ددیوال بنیاد هم دی او د ونی اصل یعنی تنه هم ده چی هغی څخه د ونی څانگی بنوریږی

الله تعالی فرمایي: ایا ته نه گوری څرنګه الله تعالی بیان کړی دی مثال د پاکی کلمی چی پشان د پاکی ونی ده سته یی په ځمکه کی ده او څانگی یی اسمان کی

{أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ} [ابراهيم:24].

او فقه په لغت کی فهم (پوهی) ته وایی دی څخه دا الله تعالی دا قول دی {وَاحْضِلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي} [طه:27]

ای الله زما د ژبی څخه غوټه کول او کړی چی دوی زما په خبره پوهه شی د فقه اصطلاحی تعريف : د تفصیلی دلایلو په رڼا کی د شرعی عملی احکامو پیژندنه

زما مراد په لفظ «معرفة»؛ (پیژندنی) سره علم او ظن دی ځکه د احکامو پیژندل کله یقینی وی کله ظنی لکه د فقه ډیر مسایل همدارنګه دی زما ددی قول نه مراد «الأحكام الشرعية»؛ (دشرعی احکامو پیژندل) هغه احکام دی چی د شرعی نه اخذ شوی دی لکه واجبیدل دیو شی یا حرامیدل پدی سره عقلی احکام د تعريف نه خارج شو لکه ددی خبری پیژندل چی مکمل شی د جزء نه لوی وی دغه شان عادی احکام هم پدی سره خارج شول لکه ددی پیژندل چی کله موسم صفا وی نو دیکنی په شپه پرڅه کیږی

زما ددی قول «العملية»؛ (یعنی د عملی احکامو پیژندل) څخه مراد هغه احکام دی چی د عقیدی سره تعلق نه لری لکه مونځ زکات نو دی قید سره هغه احکام خارج شول چی تعلق یی د اعتقاد سره وی لکه د الله توحید د هغه د اسما او صفاتو معرفت دپته په اصطلاح کی فقه نه وایی

زما ددی قول «بأدلتها التفصيلية»؛ (په تفصیلی دلایلو سره) مراد د فقی هغه دلایل دی چی د فقه د تفصیلی مسایلو سره ارتباط لری نو بی سره اصول فقه خارج شو ځکه په دی کی په اجمالی دلایلو کی بحث کیږی دویم : تعریف د اصول فقه په اعتبار د لقب سره دیو فن معین پدی اعتبار سره اصول فقه هغه علم دی چی د فقه د اجمالی دلایلو څخه بحث کوی او د فقهی دلایلو څخه د استفادی لارښونه کوی او د مجتهد (ددی دلایلو څخه د استفاده کونکی) د حال څخه بحث کوی زما مراد په «الإجمالية»؛ (اجمالی دلایلو) سره عام قواعد دی لکه دا قاعده (امر د وجوب لپاره وی) نهی د تحریم لپاره صحت د حکم د نفوذ او قبولیت تقاضا کوی نو پدی سره تفصیلی دلایل خارج شول دا دلایل په اصول فقه کی صرف د قاعدی لپاره د مثال په توګه ذکر کولی شی

زما مراد پدی قول سره «وكيفية الاستفادة منها»؛ (او د فقهی دلایلو څخه د استفادی لارښونه کوی) ددی پیژندنه ده چی مجتهد به څنګه کولی شی چی د دلایلو څخه احکام راوباسی دا په لوستلو د الفاظو او دلالت د احکامو سره چی عموم خصوص اطلاق تقييد ناسخ منسوخ و غیره دی پس مجتهد په خپل علم سره د فقه د دلایلو او د دهغی د احکامو څخه استفاده کوی زما ددی قول مراد «و حال المستفید»؛ (د مجتهد حال پیژندل) پیژندل د حال د مستفید دی او مستفید مجتهد وی مجتهد ته مستفید وایی ځکه هغه پخپله د دلایلو څخه احکام راوباسی ځکه هغه د اجتهاد درجی ته رسیدلی وی نو د مجتهد پیژندنه د هغه شرطونه او د اجتهاد حکم و غیره څخه په علم اصول فقه کی بحث کولی شی

د اصول فقه فایده :

بیشکه د اصول فقه علم ستر مقام لری د اهمیت حامل علم دی ستری فایدی لری

فایده یی دا ده چی دی سره یو قسم قدرت او قوت په انسان کی پیدا شی چی هغی سره په صحیح طریقی سره ددلایلو څخه احکام رایستلی شی او د ټولو نه مخکی دا فن په مستقل شکل سره امام شافعی رحمه الله لیکلی دی بیا د هغی نه پس نورو علماو د هغه په نقش قدم باندی تگ کړی دی هغوی دی فن کی مختلف کتابونه لیکلی بعضی عادی شکل کی بعضی د نظم په صورت کی بعضی مختصر بعضی تفصیلی تردی چی دا یو مستقل فن وگرځیده چی خصوصیات لری احکام

احکام جمع د حکم ده حکم په لغت کی قضا او فیصلی ته وایی په اصطلاح کی هغه طلب یا تخییر یا وضع ته وایی چی د مکلفینو د افعالو سره متعلق وی او د شرعی خطاب یی تقاضا کوی زما ددی قول «خطاب الشرع»؛ د شرعی خطاب (نه مراد قران او سنت دی

زما ددی قول «المتعلق بأفعال المكلفين»؛ چی د مکلفینو د افعالو سره متعلق حکم وی

هغه حکم دی چی ددوی د اعمالو سره متعلق وی قول وی که فعل په دی باندی حکم وی یا ددی ترک وی دی سره هغه څه خارج شو چی د عقیدی سره تعلق لری نو دی ته په اصطلاح کی حکم نه وایی

زما ددی لفظ «المکلفین»؛ نه مراد هغه څوک دی چی صاحب التکلیف وی نو دی کی ماشوم او مجنون هم داخل دی

زما مراد ددی قول نه «من طلب»؛ غوښتنه (دی نه مراد امر او نهی ده چی د لزوم په طریقه سره شوی وی (یعنی فلانی کار وکړه یا د ترینه منع شه) یا ترینه د دافضلیت په وجه منع شوی وی (چی افضل عمل نه وی) یا پری د فضیلت د وجی امر شوی وی (یعنی د مستحب په درجه کی وی)

زما دی قول نه مراد «أو تخییر»؛ یعنی شریعت د تخییر په طریقه د یو شی تقاضا کوی (دی نه مراد مباح دی

او زما دی قول نه مراد «أَوْ وَضْع»؛ (شریعت د وضع په طریقہ د یو شی تقاضا کوی) صحیح او فاسد و غیره دی کوم چی شریعت د یو عمل د قبولیت او فساد لپاره علامات ټاکلی دی

د احکام شرعیه اقسام

احکام شرعیه په دوه قسمه دی ۱ تکلیفیه ۲ وضعیه
تکلیفیه په ۵ قسمه دی واجب مستحب محرم مکروه مباح
 واجب په لغت کی لازم او ضروری ته وایی
 واصطلاحاً: هغه څه ته وایی چی شارع پری په لازم طور سره امر کړی وی لکه پینځه مونځونه
 زما پدی قول سره «ما أمر به الشارع»؛ (شارع پری حکم کوی) دی سره محرم مکروه او مباح خارج شول
 پدی قول سره چی په لازمی طور سره یی پری حکم وی مندوب خارج شو د واجب ادا کونکی ته ثواب میلاویری کله چی یی د شرع تابعداری مقصد وی او تارک ته یی سزا میلاویری
 واجب ته فرض فریضه حتم لازم وایی

2- مندوب

په لغت کی هغه چاته وایی چی دعوت ورته شوی وی
 په شریعت کی هغه عمل ته وایی چی شارع پری حکم کړی وی لیکن په لازمی طور سره نه لکه د نفلی مونځونه
 زما پدی قول سره «ما أمر به الشارع»؛ (شارع پری حکم کوی) دی سره محرم مکروه او مباح خارج شول

زما پدی قول سره چی په لازمی طور سره پری شارع حکم نه وی کړی
 دی سره واجب خارج شو
 او د مندوب ادا کونکی ته ثواب میلاویری کله چی تابعداری یی غرض وی
 او پریخودونکی ته سزا نشته
 دپته سنت مسنون مستحب او نفل وایی

3 – محرم : په لغت کی هغه څه ته وایی چی منع تری شوی وی
 په اصطلاح کی هغه عمل چی شارع تری په حتمی طور سره منع کړی
 وی لکه د مور او پلار نافرمانی کول
 زما پدی قول سره چی شارع تری منعه کړی وی واجب مندوب او مباح
 خارج شول

زمونږ دی قول سره چی دی نه به منع حتمی نه وی دی سره مکروه خارج
 شو
 د محرم ترک کونکی ته ثواب میلاویری چی کله یی تابعداری د شریعت
 مقصد وی او کونکی ته یی عذاب میلاویری
 او دپته محظور او ممنوع هم وایی

4 – مکروه په لغت ناپسند شی ته وایی (هغه شی چی نفرت ورسره
 کولی شی)
 په اصطلاح کی هغه عمل ته وایی چی شارع ترینه منع کړی وی لیکن منع
 حتمی اوضروری نه وی لکه په چپ لاس باندی اغستل خرڅول
 زمونږ پدی قول سره چی شارع ترینه منع کړی وی دی سره واجب مندوب
 او مباح خارج شول
 او دی قول سره چی منع ترینه حتمی نه وی محرم خارج شو
 د مکروه پریخودونکی ته ثواب میلاویری او کونکی باندی څه گناه نشته

5 – مباح په لغت کی ښکاره شی ته او هغه څه ته وایی چی په کولو یی
 اجازت وی

په اصطلاح کی هغه عمل ته وایی چی نه پری امر شوی وی نه ترینه منع لکه په روژه کی دشپی خوراک کول
زمونږ پدی قول سره چی امر پری نه وی شوی واجب او مندوب خارج شو
زمونږ پدی قول سره چی منع ترینه نه وی شوی محرم او مکروه خارج شو

زمونږ دا قول چی بذاته به پری امر نه وی شوی یا به تری منع نه وی شوی د ی سره هغه عمل خارج شو چی هغی باندی امر شوی وی حُکمه چی هغه د مامور لپاره وسیله وی یا ترینه منع شوی وی حُکمه هغه د منهی لپاره وسیله وی لیکن په اصل کی پدی سره دی نه د مباح اطلاق نه لری کیری
او مباح ترخو چی په خپل حالت وی نه پری ثواب مترتب دی او نه گناه دی ته حلال او جایز هم وایی

احکام وضعیه

احکام وضعیه هغه علامات دی چی شارع د یو عمل د ثبوت یا نفی یا قبولیت او فساد لپاره ټاکلی دی
دی خخه صحت او فساد هم دی

1 - صحیح : په لغت کی د مرض او بیماری نه پاک ته وایی
په اصطلاح کی هغه عبادت یا معاملی ته وایی چی په کولو باندی اثار مترتب کیری (یعنی د کولو خه اثر یی وی)
د عباداتو خخه صحیح هغه عمل دی چی ذمه داری پری لری شی (د انسان نه) او دشریعت حکم پری تکمیل شی
په معاملاتو کی صحیح هغه عمل دی چی په وجود (شته والی) باندی یی اثار مترتب شی (یعنی چی دا عمل باطل ندی) لکه په اغستلو خرخولو کی د ملکیت حاصلیدل

او هیڅکله یو شی صحیح نشی کیدای تر څو چی هغی کی ټول شرطونه وجود ونه لری او ټول موانع ختم نشی
 ددی مثال په عباداتو کی: چی مونځ په خپل وخت باندی وکړی شروط او ارکان او واجبات یی پوره ادا کړی
 ددی مثال په معاملاتو کی: داسی تجارت وکړی چی شروط پکی وی او موانع پکی نفی وی
 نو کله چی د شروطو څخه یو شرط نه وی یا یو مانع موجود وی نو عمل نشی صحیح کیدای
 د شرط د نشوالی مثال په عبادت کی: چی یو کس د اودس نه بغیر مونځ وکړی
 د شرط د نشوالی مثال په معاملاتو کی: هغه څه خرڅول چی د هغه په لاس (ملکیت کی نه وی)

مثال د مانع د موجودوالی په عبادت کی: په مکروه وخت کی نفل مونځ کول
 مثال د مانع د وجود په معاملاتو کی: چی یو کس د جمعی د اذان نه پس څه شی خرڅ کړی

2 - فاسد

په لغت کی د ضایع کیدو په وجه د یو ختم شوي شي ته وایی
 او په اصطلاح کی هغه عبادت او معامله ته وایی چی په هغی هیڅ اثر نه کیږی
 فاسد د عباداتو څخه هغه دی چی ذمه پری نه بری کیږی او د شریعت حکم پری نه تکمیلیری لکه د وخت نه مخکی مونځ ادا کول
 او فاسد د معاملاتو څخه هغه دی چی اثرات پری نه مرتبیری لکه د مجهول شی اغستل خرڅول

او د عباداتو او معاملاتو شروطو کی هر فاسد محرم دی حُکمه دا د الله د حدودو څخه تجاوز کول دی او د هغه د حکمونو سره مذاق کول دی او حُکمه چی نبی علیه السلام په هغه چا رد کړی وو چی د حُان نه یی شرطونه جوړ کړی وو په کتاب الله کی نه وو (1)

فاسد او باطل په یو معنی باندی راخی مگر په دوه ځایونو کی

۱ په احرام کی علماو فرق کړی دی چی فاسد هغه دی چی محرم پکی د تحلل اول نه مخکی د بنحی سره جماع وکړی او باطل هغه دی چی د تحلل اول نه مخکی مرتد شی

۲ په نکاح کی علماو فرق کړی چی فاسد په نکاح کی هغه نکاح ده چی د هغی په فساد کی اختلاف وی لکه د ولی نه بغیر نکاح کول او باطل هغه نکاح ده چی د هغه په بطلان باندی اجماع وی لکه د عدت په وخت کی د بنحی سره نکاح کول

(1) رواه البخاري «2155» کتاب البیوع، 65 - باب إن شاء رد المصراة.

ومسلم «1504» کتاب العتق، 2 - باب إنما الولاء لمن أعتق

علم

د علم تعريف : د يو شى پيژندنه لکه څنگه چې هغه دى په قوی پيژندلو
سه لکه ددی خبری علم چې ټول د جز نه غټ وی او په عبادت کی نيت
شرط دی

زمونږ پدی قول سره «ادراك الشيء»؛ (د يو شى پيژندنه) دى سره ی یو
شي نه پيژندل خارج شول او دى ته جهل بسیط وایی مثال په طور یو چا نه
پوښتنه وشى د بدر غزا په کوم کال واقع شوی وه هغه ووايي ما ته پته نشته

زمونږ پدی قول سره «على ما هو عليه»؛ (د يو شى په حقیقت سره
پيژندل) دى سره د يو شى پيژندل پداسی توگه چې د واقع خلاف وی
خارج شول او دى ته جهل مرکب وایی
د مثال په طور چا نه پوښتنه وشه چې غزوه بدر کوم کال باندی واقع شوی
وه هغه ووايي د هجرت په دریم کال

زمونږ پدی قول سره «ادراكاً جازماً»؛ (د يو شى په حتمی طور سره
پيژندل) دى سره ادراک غیر جازم خارج شو لکه احتمال وی چې کيدای
شى هغه چې څنگه دیو شى باره کی علم لری هغه شان نه وی نو دپته علم
نه وایی بیا که چیرته ددوه احتمالونو څخه یو د هغه په گمان کی راجح وو
هغه به ظن وی او مرجوح به وهم وی لیکن کله چې دواړه جانبه برابر وو
(یقین او شک) دپته شک وایی
دى سره واضحه شوه چې د ادراک (دیو شى پيژندنه) تعلق دلاندینی شیانو
سره دی

1 - علم : د يو شى پداسی توگه پيژندنه چې هغه په حقیقت کی همداسی
وی .

2 - جهل بسیط: د يو شى نه پيژندل په کلی توگه

3 - جهل مرکب: د يو شى په غلطه توگه پيژندنه (څنگه چې تاسره د
هغی باره کی علم دی هغه ددی بالکل برعکس وی)

4 - ظن: د یو شی پيژندل لیکن سره د احتمال نه چی ددی برعکس ورته ددینه بهتر نه بنکاری

5 - وهم: د یو شی پيژندل سره ددی گمانه چی ددی برعکس ورته ددی نه ډیر بهتر بنکاری

6 - شك: د یو شی پيژندل پداسی توگه چی داوړه جانبه (د شك او یقین) جانب برابر وی

د علم اقسام :

علم په دوه قسمه دی ۱ ضروری ۲ نظری

1 - ضروری : هغه علم دی چی د یو شی باره کی علم لرل ضروری وی چی انسان ته د هغی علم بغیر د استدلال او کوشش نه حاصل وی لکه علم پدی خبره چی ټول شی د جز نه غټ وی ، اور گرم وی ، محمد صلی الله علیه وسلم د الله رسول دی

2 - نظری: هغه علم چی نظر او استدلال ته حاجت لری (په خپله نه حاصلیری) لکه په مونځ کی د نیت د وجوب باره کی علم لرل

الكلام

د کلام تعریف:

کلام په لغت کی هغه لفظ ته وایی چی د یو معین معنی لپاره وضع شوی وی (یعنی یو خاص معنی لری)
په اصطلاح کی هغه لفظ ته وایی چی سامع ته فایده ورکوی لکه الله زمونږ رب دی محمد ﷺ زمونږ نبی دی

کلام کم از کم ددوه اسمونو یا یو اسم او فعل نه جوړیږی
د اول مثال : محمد ﷺ دالله رسول دی ددویم مثال: ودریده محمد
د کلام مفرد کلمه ده او کلمه هغه لفظ دی چی د یو مفرد معنی لپاره وضع شوی وی دا په دری قسمه ده ۱ اسم ۲ فعل ۳ حرف
أ - اسم : هغه لفظ چی خپله معنی باندی دلالت کوی او هیڅ زمانی سره تعلق نه لری

دا په دری قسمه دی

- ۱: هغه اسم چی د عموم فایده ورکوی لکه اسما موصوله
- ۲: هغه اسم چی د اطلاق فایده ورکوی لکه نکره کله چی د اثبات په سیاق کی راشی
- ۳: هغه اسم چی د خصوص فایده ورکوی لکه اعلام

ب - فعل : هغه لفظ چی په خپله معنی باندی دلالت وکړی او ددریو زمانو څخه د یو زمانی سره تعلق ولری دا به یا ماضی وی لکه فهم یا مضارع لکه يفهم یا امر لکه افهم
«فَهُمْ»، «يَفْهُمُ»، «افْهُم».

والفعل بأقسامه يفيد الإطلاق فلا عموم له.
او د فعل دری واړه اقسام په اطلاق دلالت کوی عموم پکی نه وی

ج - حرف : هغه لفظ چی خپله معنی نه لری بلکی د بل لفظ سره یو ځای کیری او یو معنی ورکوی ددی مختلف اقسام دی

1 - الواء: د عطف لپاره استعمالیږي د دواړو معطوف الفاظو په حکم کی د اشتراک فایده ورکوي او د ترتیب تقاضا نه کوي او د ترتیب نفی هم نه کوي مگر په دلیل سره

2 - الفاء: دا هم د عطف لپاره راځي د دوه معطوف اسماءو په حکم کی د اشتراک فایده ورکوي سره د ترتیب او تعقیب نه او کله سببیه هم راځي دی وخت کی د تعلیل لپاره راځي

3 - اللام الجارة: دا ډیري معانی لري د هغی څخه تعلیل تملیک اباحت دی

4 - علی الجارة: دا هم ډیر معانی لري د هغی څخه وجوب دی

د کلام اقسام

په کلام باندی د صدق او کذب د اطلاق کیدو په اعتبار سره کلام په دوه قسمه دی

خبر او انشا

1 - خبر هغه کلام دی چی مونږ کولی شو بذاته ورته ریښتیا یا دروغ ووایو

زمونږ پدی قول سره چی دپته مونږ ریښتیا او دروغ ویلی شو دی سره انشا خارج شوه ځکه پدی کی دا ممکن نده ځکه د انشا مدلول هغه څه نه وی چی هغی باره کی مونږ خبر ورکوو دی وجی نه دا امکان پکی نه وی چی ریښتیا به وی یا دروغ

زمونږ پدی قول سره . «لذاته»؛ (خبر کی صدق او کذب بذاته امکان نه لري) دی سره هغه خبر خارج شو چی د صدق او کذب احتمال د مخبر به په اعتبار سره نه لري دا پدی وجی چی خبر د مخبر به په اعتبار سره په دری قسمه دی

۱: هغه خبر چی دروغ ویل ورته ممکن نه وی لکه د الله او د رسول الله ﷺ خبر کله چی سند یی صحیح وی

۲: هغه خبر چی ریښتیا ویل ورته ممکن نه وی لکه د شرع یا عقل د وجی نا ممکن خبر ورکول

د اول مثال لکه یو کس د نبی علیه السلام نه پس د نبوت ددعوی خبر ورکړی

ددویم مثال : ددوه ضد شیانو باره کی خبر ورکول لکه په یو وخت کی په یوه سترگه کی د حرکت او سکون خبر ورکول

۳ : هغه دی چی نه ورته ریښتیا ویلی شی نه دروغ دواړه احتمالونه به یا برابر وی یا به یو په بل باندی غالب وی لکه د یو غایب کس د راتلو باره کی خبر ورکول

2 - والإِنْشَاءُ: هغه کلام چی ریښتیا یا دروغ ورته ویل ممکن نه وی او دی څخه امر او نهی ده لکه د الله قول

: {وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا} [النساء: من الآية 36]

کله به کلام په یو وخت کی خبر او انشا دواړه وی لکه د معاملاتو لفظی صیغی لکه بعت و قبلت ځکه دا د خرڅونکی د نیت په اعتبار سره خبر دی او په اعتبار د واقع کیدو د بیع سره انشا ده کله د څه فایدی په غرض کلام د خبر په شکل کی راځی لیکن مراد ترینه انشا وی وبالعکس

د اول مثال دالله دا قول دی

: {وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ} [البقرة: من الآية 228]

ژباړه : طلاق کړی شوی زنانه به په خپل ځانونو دری حیضه انتظار کوی د الله دا قول یتربصن په شکل د خبر کی دی لیکن مراد ترینه امر دی ددی فایده د مامور به یقینی کول دی گویا کی دا یو واقعی امر دی چی د مامور د صفت په توگه ترینه خبره کیدای شی

او مثال د عکس (یعنی لفظ د انشا په شکل وی مراد ترینه خبر وی) دالله دا قول دی .

: {وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ} [العنكبوت: من الآية 12]

ژباړه : او کافران مومنانو ته وایی زمونږ د لاری تابعداری وکړی مونږ به ستاسو گناهونو بار کړو

دا قول «وانحمل»

په شکل د امر کی دی لیکن مراد ترینه خبر دی یعنی مونږ به ستاسو
 گناهونو بار کړو
 ددی فایده د هغه شی لازمی گرځول دی کوم باره کی چی خبر ورکړی
 شوی وی

حقیقت او مجاز

کلام د استعمال په اعتبار سره په دوه قسمه دی حقیقت او مجاز

1 - حقیقت : هغه لفظ دی چی د خپلی معنی لپاره استعمال وی

لکه اسد د یو بنکاري حیوان لپاره استعمالولی شی
 زمونږ پدی قول سره (چی مستعمل لفظ دی) دی سره مهمل خارج شو نو
 مهمل ته حقیقت یا مجاز ویل صحیح ندی
 زمونږ پدی قول سره «فیما وضع له»؛ لفظ به په خپله معنی کی استعمال
 وی - (کومی لپاره چی اصل کی وضع شوی وی)
 دی سره مجاز خارج شو

حقیقت په دری قسمه دی لغوی، شرعی، عرفی .

لغوی حقیقت : هغه مستعمل لفظ چی د خپلی هغی معنی لپاره استعمال وی
 چی لغت کی ورته وضع شوی وی
 زمونږ پدی قول سره چی لغت کی ددی معنی لپاره وضع شوی وی دی
 سره حقیقت شرعی او عرفی خارج شو
 ددی مثال د صلاه لفظ دی اصل کی په لغت کی دا ددعا لپاره وضع شوی
 دی نو اهل لغت په کلام کی به دا په همدی معنی باندی محمول وی

هغه لفظ چی مستعمل شی د هغی معنی لپاره چی شریعت کی ورله وضع
 شوی وی

زمونږ دی قول سره چی شریعت کی ورته وضع شوی وی دی سره حقیقت
 لغوی او عرفی خارج شول

ددی مثال لفظ د صلاه دی په شریعت کی ددی نه مراد هغه اقوال او افعال
 دی چی تکبیر سره شروع کیږی او سلام سره ختمیږی نو په کلام د اهل
 الشرع کی به دا پدی معنی باندی محمول وی

حقیقت عرفی : هغه لفظ چي هغي معنی لپاره استعمال وی کومه معنی چي ورته عرف کی وضع شوی وی
 زمونږ پدی قول سره چي عرف کی ورته وضع شوی وی دی سره حقیقت لغوی او شرعی خارج شو
 ددی مثال دابه ده په عرف کی ددی لفظ څخه مراد هغه حیوان دی چي څلور بڼی لری نو په کلام د اهل عرف کی به دا پدی معنی باندی محمول وی

ددی تقسیم د پیژندلو فایده دا ده چي مونږ هغه لفظ په هغه معنی باندی حمل کړو د کومی لپاره چي وضع شوی وی نو په استعمال د اهل لغت کی به په حقیقت لغوی باندی او په استعمال د اهل الشرع کی به په حقیقت شرعی او په استعمال د اهل عرف کی به په حقیقت عرفی باندی حملولی شی

2 - مجاز: هغه لفظ دی چي دخپلی معنی (کومی لپاره چي وضع شوی دی) نه بغیر د بلی معنی لپاره استعمال وی
 لکه اسد چي د یو بهادر سړی لپاره استعمال شی
 زمونږ پدی قول سره چي مستعمل به وی دی سره مهمل خارج شو ځکه هغه حقیقت او مجاز نشی کیدای
 زمونږ پدی قول سره د بلی معنی لپاره استعمال وی دی سره حقیقت خارج شو
 ددلیل نه بغیر د یو لفظ په مجاز باندی حمل کول جایز ندی او دی دلیل ته په علم بیان کی قرینه وایی

د یو لفظ د مجاز لپاره استعمالولو کی شرط دادی چي د حقیقی او مجازی معنی مابین کی به یو قسم ربط وی
 دی لپاره چي تعبیر ترینه صحیح شی دی ارتباط ته په علم بیان کی علاقه وایی
 دا ربط به یا په مشابَهت کی وی یا دی نه بغیر
 که چیرته مشابَهت کی وی نو دی مجاز ته استعاره وایی لکه د بهادر سړی لپاره د اسد لفظ مجازاً استعمالول

او که چیرته دا علاقه (ربط) د مشابهت د وجی نه وی نو دی مجاز ته مجاز مرسل وایی کله چی مجاز په کلماتو کی وو او که مجاز په سند کی وی نو دیته مجاز عقلی وایی

مثال ذلك في المجاز المرسل: أن تقول: رعيننا المطر، فكلمة «المطر» مجاز عن العشب، فالتجوز بالكلمة.

ومثال ذلك في المجاز العقلي: أن تقول: أنبت المطر العشب فالكلمات كلها يراد بها حقيقة معناها، لكن إسناد الإنبات إلى المطر مجاز؛ لأن المنبت حقيقة هو الله تعالى فالتجوز في الإسناد.

د مجاز مرسل د اقسامو څخه په زیادت سره مجاز او په حذف سره دی مثال د اول (په زیادت سره مجاز) دالله تعالی دا قول {لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ} [الشورى: 11] دا کاف زاید دی دی لپاره چی د الله تعالی د مشابهه د نفی کولو تاکید وشي

او مثال د مجاز په حذف سره د الله دا قول دی {وسئل القرية} [يوسف: 82] یعنی د کلی والاو نه پوښتنه وکړه نو اهل دلته مجازا حذف شوی دی

او د مجاز ډیر اقسام نور هم دی چی په علم بیان کی ذکر کیری په اصول فقه کی د حقیقت او مجاز د ذکر کولو مقصد دادی چی د دلالت د الفاظو یا حقیقی وی یا مجازی نو ددی دواړو معرفت ته ضرورت وو والله اعلم

تنبيه

په قران او غیر قران کی د کلام تقسیم حقیقت او مجاز ته کول د متاخرینو په نزد مشهور عمل دی او بعضی علما وایی په قران کی مجاز نشته بعضی وایی مجاز نه په قران کی شته نه په غیر قران کی دا قول ابو اسحاق اسفرايينی او په متاخرینو کی علامه شنقيطی اختیار کړی دی

شيخ الاسلام بن تيميه رح او د هغه شاگرد ابن القيم فرمایي دا اصطلاح د دري قرونو چی فضيلت والا دی دی نه پس پیدا شوی ده او دوی ددی قول تایید په قوی براهینو سره کړی دی چا چی مطالعه کړل پته به ورته ولگی چی همدا قول حق دی(1)

امر

د امر تعريف:

امر هغه قول دی چی په طریقه د استعلا سره د یو فعل د کولو تقاضا کوی لکه **أَقِمْوَا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ**.

زمونږ پدی قول سره (امر هغه قول دی) دی سره اشاره خارج شوه اشاری ته امر نه ویل کیږی اگر چه هغه د امر معنی ورکوی

زمونږ پدی قول سره د یو فعل د طلب تقاضا کوی (دی سره نهی خارج شوه ځکه نهی د یو شی د ترک کولو تقاضا کوی او د فعل نه مراد ایجاد دی نو دا به هر قول ته شامل وی چی امر پری شوی وی
زمونږ پدی قول سره (په طریقه د استعلا) دی سره التماس (درخواست کول) دعا وغیره خارج شول کوم چی د امر د صیغو څخه په قرینی سره معلومیږی

د امر صیغی

د امر لپاره څلور صیغی مستعمل دی

1 - فعل الأمر، مثال په توګه : **{اتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ}** [العنكبوت: من الآية 45]

2 - اسم فعل الأمر، مثال په توګه : **حيّ على الصلاة**.

3 - هغه مصدر چی د فعل امر قایم مقام وی ، مثال په توګه : **{فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ}** [مجد: من الآية 4]

4 - هغه فعل مضارع چی لام امر پری داخل وی، مثال: **{لَتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ}** [المجادلة: من الآية 4]

کله کله طلب د یو فعل (یو کار باندی حکم کول) د امر د صیغی نه بغیر هم حاصلیری د مثال په توگه که یو شی ته فرض واجب مندوب طاعت وویل شی یا د هغی د کونکی صفت شوی وی یا یی د پریخودونکی مذمت بیان شوی وی یا د هغی په کولو باندی ثواب مرتب وی او په پریخودلو یی گناه مرتبه وی

دامر صیغه د څه تقاضا کوی :

د امر صیغه کله چی مطلقا ذکر شی په اصل کی د مامور به (هغه څه چی امر پری شوی وی)

د وجوب او د هغی په فوری طور سره ادا کولو تقاضا کوی ددی دلیل چی امر د وجوب تقاضا کوی د الله تعالی دا قول دی : **{فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ}** [النور: من الآیه 63]،

ژباړه (پس یره دی وکړی هغه کسان چی د رسول الله ﷺ د حکم خلاف کوی چی د وی ته به فتنه ورسیری او یا به په دردناک عذاب کی مبتلا شی)

طریقه د استدلال داده چی الله تعالی د رسول الله ص مخالفین ددی نه یرولی دی چی هغوی ته به فتنه ورسیری او فتنی نه مراد گمراهی ده

یا به په دردناک عذاب کی مبتلا شی او پداسی امر باندی یره ورکول صرف د واجب د پریخودو په وجه وی نو دا دلیل دی چی د رسول الله ﷺ په یو کار باندی حکم کول د هغی د وجوب نښه ده

او ددی دلیل چی امر د فوریت (سمدستی) تقاضا کوی دالله دا قول دی **{فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ}** [البقرة: (148)، والمائدة: 48] ژباړه (نیکو کی سبقت (مخکی والی) وکړی

او مامورات شرعیه (شریعت چی کومو کارونو باندی حکم کړی) ټول خیر دی دپته په سبقت کولو باندی حکم پدی کی د سمدستی او فوریت دوجوب دلیل دی

بل دلیل دادی: نبی علیه السلام د حدیبیه په ورځ د خلکو تاخیر په ذبح او سر بندولو کی بد وگنرلی وو او ام سلمه رضی الله عنها ته یی ددی هر څه خبر ورکړی وو چی خلکو ورته تکلیف ورکړی وو (1) او ځکه چی د یو کار په جلدی سره کولو کی ډیر احتیاط دی ذمه پری بری کیزی او په ورسته کولو کی یی قسم قسم نقصانات دی تر دی چی ډیر واجبات سړی باندی جمع شی بیا یی د ادا کولو څخه عاجز وی

کله امر د وجوب او فوریت څخه گرځی کله چی قرینه (دلیل) موجود وی د وجوب څخه خروج کوی او د مختلفو مقاصدو لپاره رایی د هغی څخه بعضی په لاندی توگه بیانیری

1 - النذب: (د استحباب لپاره) لکه دالله دا قول : **{وَأَشْهَدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ}** [البقرة: 282] ژباړه (کله چی تجارت کوی نو گواه حاضر کړی) دلته په گواه حاضرولو باندی امر د استحباب لپاره دی پدی دلیل سره چی نبی علیه السلام د یو اعرابی څخه اس اغستی وو او گواه یی نه وو حاضر کړی (2)

2 - الإباحة: (اباحت) کله چی یو شی باندی امر د هغی د منع څخه وروسته واقع شو یا د هغه شی په جواب کی واقع وو چی هغی باندی د حرام گمان وو دی وخت کی اکثر امر د اباحت لپاره وی د منع څخه وروسته د امر د واقع کیدو مثال د الله دا قول دی : **{وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا}** [المائدة: 2] ژباړه (کله چی تاسو حلال شی نو بنکار وکړی) دلته په بنکار باندی امر د بنکار څخه د منع نه پس واقع شوی دی هغه منع چی پدی قول د الله کی ده

(1) رواه البخاري «2731، 2732» کتاب الشروط، 15 - . وأحمد «4/ 326/ 19117».

(2) رواه أبو داود «3607 والنسائي في «الكبرى»، «6243» کتاب البيوع، 82 - وأحمد «5/

215»، وصححه الإلباني في «الإرواء» «1286».

{غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيِّدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ} [المائدة: 1] د احرام په حالت کی بنکار مه کوی

نو دا امر د اباحت لپاره شو

او مثال د هغه امر چی د یو شی باره کی واقع شوی وی کوم باندی چی د حرام گمان کیده

د نبی علیه السلام دا قول دی

«افعل ولا حرج» (1)، وکړه څه حرج نشته (په جواب د هغه صحابه کی یی فرمایلی وو چی د حج په وخت یی د حج د افعالو باره کی تپوس کړی وو کوم چی داختر په ورځ ادا کولی شی ایا مخکی کول یی د یو بل څخه جایز دی (1)

3 - التهديد: (دهمکی ورکول) لکه دالله دا قول: **{اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ} [فصلت: من الآية 40]**، ژباړه (وکړی څه چی مو زړه غواړی بیشکه الله ستاسو اعمال وینی)

{إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا} [الكهف: من الآية 29] ژباړه (بیشکه مونږ د ظالمانو لپاره اور تیار کړی دی)

د امر نه وروسته د وعید ذکر کیدل دلیل دی چی امر د تهدید لپاره دی

امر د فوریت (سمدستی) څخه تراخی لپاره هم استعمالیږی

ددی مثال د روژو قضا ده پدی باندی امر شوی دی لیکن دلیل شته چی دا امر د تراخی (سمدست نه کول) لپاره دی عایشه رضی الله عنها فرمایي: ماباندی به د رمضان د روژو قضا وه ما به قضا د شعبان نه مخکی په بله کومه میاشت کی نشوه راوړلی دا درسول الله د وجود د وجی نو که چیرته تاخیر حرام وی نبی علیه السلام به د عایشی رضی الله پدی عمل باندی سکوت نه وی اختیار کړی (2)

(1) رواه البخاري «83» كتاب العلم، 23 - باب الفتيا وهو واقف على الدابة وغيرها.

ومسلم «1306» كتاب الحج، 57 - باب من حلق قبل النحر أو نحر قبل الرمي.

(2) انظر: البخاري «1950» كتاب الصوم، 40 - متى يقضى قضاء رمضان.

ومسلم «1146» كتاب الصيام، 26 - باب قضاء رمضان في شعبان.

هغه څه چی مامور د هغی نه بغیر نه پوره کیري
 کله چی د مامور به کول په یو شی باندی موقوف وی (او هغی نه بغیر یی
 کول ناممکن وی) نو دغه شی به هم د مامور به په حکم کی وی که مامور
 به واجب وی نو دا به هم واجب وی او که مامور به مستحب وی نو دا به
 هم مستحب وی
 د واجب مثال د عورت پتول دی کله چی د عورت پتول د کپری په اغستلو
 باندی موقوف وی نو کپره اغستل هم واجب دی
 مثال د مستحب: د جمعی په ورځ عطر استعمالول کله چی د عطر و
 استعمالول د عطر په اغستلو موقوف وی نو د هغی اغستلی هم مستحب د
 ی
 او دا قاعده د یوی بلی عامی قاعدی په ضمن کی راحی هغه داده (وسایلو
 حکم د مقاصدو حکم په څیر دی نو د ماموراتو وسایلو هم مامور به د یاو د
 منهیاتو وسایل منهی عنها دی .

نهی (د یو شی څخه منع کول)

د نهی تعریف :

هغه قول چی په طریقه د استعلا سره د یو کار څخه د منع کیدو تقاضا کوی دا په یو خاص صیغی سره چی هغه فعل مضارع ده کله چی لا ناهیه ترینه مخکی راشی لکه دالله تعالی دا قول

{وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ} [الأنعام: من الآية 150]. ژباړه (د هغه چا د خواهشاتو تابعدارۍ مه کوه چی زما ایاتونه دروغ گنړی او په اخرت باندی ایمان نه لری

زمونږ پدی قول سره چی دا قول دی دی سره اشاره خارج شوه اشاره نهی نشی کیدای اگر چی د نهی معنی ورکوی
زمونږ پدی قول سره چی د یو شی نه منع به پکی وی دی سره امر خارج شو ځکه امر د یو کار کولو باندی حکم ته وایی
زمونږ پدی قول سره چی په طریقه د استعلا به وی دی سره د رخواست او دعا خارج شوه کوم چی د نهی د معانو څخه دی او دقرینی څخه معلومیږی

زمونږ پدی قول سره چی نهی به په خاص صیغی سره وی چی مضارع ده دی سره هغه امر خارج شو چی د یو کار منع پکی وی لیکن په صیغه د امر وی لکه دع اترک کف وغیره دا الفاظ اگر چی د یو کار څخه د منع کولو لپاره دی لیکن دا په صیغه د امر دی نو دا به امر وی نهی به نه وی کله کله د یو شی څخه منع به بغیر د صیغی د امر څخه وی لکه یو شی ته چی حرام ممنوع قبیح وویلی شی یا یی د کونکی مذمت وکړی شی یا د هغی په کولو باندی گناه مرتبه وی وغیره وغیره

د نهی صیغی د څه تقاضا کوی ؟

د نهی صیغه په اصل کی د منهی عنه (هغه شی چی منع تری کړی شوی وی) د تحریم او فساد اقتضا کوی
دلیل پدی باندی چی نهی د تحریم لپاره وی دالله تعالی دا قول دی

{وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا} [الحشر: من الآية 7] (

څه شی چی تاسو ته رسول ﷺ درکړی هغه واخلی او د څه نه چی مو منع کړی منع شی ترینه

پس د یو شی څخه منع کیدلو باندی امر د هغی څخه د منع کیدلو په وجوب باندی دلیل دی او دی سره تحریم هم لازمیری

او پدی باندی دلیل چی نهی د فساد تقاضا کوی (د هغه عمل د فاسدیدلو چی منع ترینه شوی وی)

دنبی علیه السلام د ا قول دی

: «من عمل عملاً ليس عليه أمرنا فهو رد» (1)؛

ژباړه (چا چی یو عمل وکړ هغی باندی زموږ امر نه وی هغه مردود د ی)

او د څه نه چی هغه منع کړی نو هغی باندی یی حکم ندی کړی نو مردود به وی

د مذهب حنبلی قاعده په باره د منهی عنه کی چی ایا دا به باطل وی او که صحیح سره د تحریم سره ددی قاعدی وضاحت په لاندی توگه دی

1 - کله چی نهی د منهی عنه (هغه شی چی منع ترینه شوی وی) ذات ته متوجه وی یا یی شرط ته نو باطل به وی

2 - کله چی نهی یو خارجی شی ته متوجه وی د منهی عنه د ذات او شرط سره تعلق نه لری نو باطل به نه وی

مثال د نهی د توجه ذات د منهی عنه ته په عبادت کی : د اخترونو په ورځ د روژي نیولو نه منع ده

مثال د نهی د توجه ذات ته په معامله کی : د جمعی د اذان نه پس اغستل
خرخول دی

مثال د نهی د متوجه کیدو شرط د عبادت ته : د سړو لپاره د ورینمو
اغوستلو څخه منع ځکه عورت پټول د مونځ لپاره شرط دی نو کله چی یی
پداسی کپړه باندی پټ کړی چی منع تری شوی وی نو مونځ به یی باطل
وی ځکه نهی د عبادت (مونځ) شرط ته راگرځی
مثال د نهی د متوجه کیدو شرط ته په معاملاتو کی : د ځناور په گیده د
بچی خرخول دی ځکه د مبیعه باره کی علم لرل د بیع د صحت لپاره شرط
دی نو کله چی حمل خرڅ کړی بیع به باطله وی ځکه نهی دلته د بیع شرط
ته راگرځی

مثال د نهی د راگرځیدو د عبادت څخه یو خارج شی ته : د سړی لپاره د
ورینمو د پگری څخه منع ده نو کله چی هغه د ورینمو د کپړی سره
مونځ وکړی مونځ یی نه باطلیری ځکه نهی دلته د مونځ ذات او شرط ته
ندی متوجه

مثال د نهی د متوجه کیدو یو خارجی امر ته په معامله کی : د دھوکی څخه
منع ده کله چی یو کس د دھوکی سره یو شی خرڅ کړی نو بیع به باطله نه
وی ځکه نهی د بیع ذات او شرط ته نده متوجه

کله نهی د تحریم نه علاوه نورو معانو لپاره استعمالیری کله چی قرینه
موجود وی

ددغی معانو څخه بعضی په لاندی ډول دی

1 - الکراهة: کراهت : مثال یی د نبی علیه السلام دا قول دی « لا یمسن
أحدکم ذکرة بیمینه وهو یبول » ژباړه (ندی نیسی پتاسو کی یو تن خپلی
شرمگاه لره په بنی لاس کله چی متیازی کوی

جمهور علما فرمایي : دلته نهی د کراهت لپاره ده ځکه شرمگاه د انسان د
بدن حصه ده او د نهی حکمت د لاس پاک ساتل دی

2 - الإرشاد: ارشاد (لارښودنه) مثال یی د نبی علیه السلام دا قول دی (هغه معاذ ته فرمایلی وو د هر مونځ نه پس دا دعا لوستل مه پریرده «لا تدعن أن تقول دبر كل صلاة: اللهم أعني على ذكرك وشكرك وحسن عبادتك».

د امر او نهی په خطاب کی څوک داخلیری ؟
د امر او نهی په خطاب کی مکلف شخص داخلیری او هغه هر بالغ عاقل کس دی

زمونږ پدی قول سره چی بالغ به وی دی سره ماشوم خارج شو نو ماشوم په امر او نهی باندی د بالغ پشان مکلف نه وی البته هغه ته په عباداتو باندی امر کولی شی چی په طاعت باندی عادت یی جوړ شی او د گناهونو څخه منع کولی شی چی د هغی ترک یی عادت وگرځی زمونږ پدی قول سره چی عاقل به وی مجنون خارج شو ځکه هغه په امر او نهی باندی مکلف ندی البته هغه به منع کولی شی چی په بل چا باندی ظلم یا فساد ونه کړی او که یو مامور به ادا کړی نه تری صحیح کیږی ځکه هغه پکی د تابعداری نیت نه کوی

دی قاعدی باندی دا اعتراض نه واردیږی چی د ماشوم او لیونی په مال کی خو زکات واجب دی ځکه د زکات او مالی حقونو وجوب د څو معینو اسبابو سره تعلق لری کله چی وجود ولری حکم هم وجود لری نو پدی کی کتنه اسبابو ته ده نه فاعل ته

په امر او نهی باندی مکلف والی کی مسلمانان او کافر دواړه شامل دی البته د کافر څخه د کفر په حالت کی د مامور به ادا کول نه قبلیری ځکه الله فرمایي: **{وَمَامَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ}**

[التوبة: من الآية 54]. ژباړه (دوی ندی منع کړی چی ددوی څخه صدقات قبول کړی شی مگر دی چی دوی په الله او رسول باندی کفر کړی دی)

او کله چی یو کافر مسلمان شی د عمل قضا به پری نه وی الله تعالی فرمایي: **{قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ}** **[الأنفال: من الآية 38]** ژباړه (ووايه دی کافرانو ته که چیرته دوی منع شی دوی ته به تیر گناهونه معاف شی

او نبی علیه السلام عمرو بن العاص ته فرمایلی وو: «أما علمت يا عمرو أن الإسلام يهدم ما كان قبله» (تاته پته نشته چی اسلام مخکنی ٲول گناهونه ختموی

البته کافر چی کله د کفر په حالت کی مړ شی د مامور به اعمالو په ترک به ورته سزا میلاییری الله تعالی د مجرمانو جواب په قران کی نقل کری کله چی هغوی څخه پوښتنه وشی چی څه شی په اور کی اچولی یی
{ مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ } [المدثر:42] { قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ } [المدثر:43]
{ وَلَمْ نَكُ نَطْعُمُ الْمَسْكِينِ } [المدثر:44] { وَكُنَّا نَحْوُضُ مَعَ الْخَائِضِينَ }
[المدثر:45] { وَكُنَّا نَكْذِبُ بِيَوْمِ الدِّينِ } [المدثر:46] { حَتَّى أَتَانَا الْيَقِينُ } [المدثر:47]

هغوی به وایی مونږ مونځ نه کوو مسکین ته مو خوراک نه ورکوو د مسخره کونکو ملگری وو د قیامت د ورځی نه منکر وو تر دی چی مونږ باندی مرگ راغلی

د تکلیف موانع

د تکلیف (یعنی د انسان په یو عمل باندی مکلف کیدو) لپاره موانع دی د هغی څخه بعضی په لاندی ډول دی
 جهل نسیان اکراه (څوک مجبوره کول)
 نبی کریم ﷺ فرمایي
 : «إن الله تجاوز عن أمتي الخطأ والنسيان وما استكرهوا عليه» (2). ژباړه
 (بیشكه الله تعالى زما امت ته غلطی نسیان (هیریدل) او هغه څه چی دوی پری مجبور کری شی معاف کری دی
 جهل عدم علم ته وایی کله چی یو مکلف د حرام شی ارتکاب وکړی او
 تحریم ورته نه وی معلوم هیڅ گناه پری نشته

(1) رواه مسلم «121» کتاب الإیمان، 54 - باب کون الإسلام يهدم ما كان قبله وكذا الهجرة والحج.

(2) رواه ابن ماجه «2043، 2045» کتاب الطلاق، 16 - باب طلاق المكره والناسي.
 والبيهقي «84/6» کتاب الإقرار، باب من لا يجوز إقراره. قال العجلوني في «كشف الخفاء» «1/523/1393»: حسنه النووي في «الروضة» و «الأربعين

لکه څوک چې په مونځ کې خبرې وکړي او دا ورته نه وي معلوم چې مونځ کې خبرې کول حرام دي کله چې د واجب په وجوب باندې د جهل د وجې پریردې نو قضا پرې لازم نده کله چې وخت یې تیر شوی وي ځکه نبي کریم ﷺ هغه کس ته چې مونځ یې په صحیح طریقي سره نه ادا کوو هغه ته یې د نورو مونځونو په قضا باندې حکم ونه کړ بلکې ددې حاضر مونځ د اعادي حکم یې ورته او نسیان د یو معلوم شي څخه د زړه غافلیدلو ته وایي کله چې یو حرام شي په نسیان سره وکړي نو هیڅ گناه پرې نشته لکه چې څوک د روژې په حالت کې په هیره سره خوراک وکړي او کله چې د نسیان د وجې یو واجب پریردې نو هیڅ گناه پرې نشته لیکن کله چې ورته رایاد شي قضا به یې رواړي دا د نبي علیه السلام ددې قول د وجې نه

«من نسي صلاة فليصلها إذا ذكرها» (1). ژباړه (چانه چې مونځ هیر شو پس ودی کړی کله چې یې رایا د شي)

اکراه : د یو کس په هغه څه باندې مجبوره کول چې هغه یې کول نه غواړي ، پس څوک چې د یو حرام شي په کولو باندې مجبور شو هغه باندې هیڅ نشته لکه څوک چې د کفر اختیارولو باندې مجبور کړی شي او زړه یې په ایمان مطمین وي او څوک چې د یو واجب په ترک باندې مجبوره شو هغه باندې هیڅ نشته البته داکراه د زایلې کیدو نه وروسته به قضا راوړي لکه یو کس د مونځ په ترک باندې مجبوره شو تر دې چې وخت یې تیر شو نو ده باندې یې قضا ضروري ده کله چې اکراه زایلې شوه

او دا ټول موانع دالله په حق کې دي ځکه دا په مغفرت او رحمت باندې مبنی دي هر چې د بنده گانو حقونه دي نو ددې په وجه د هغې ضمانت نه ساقطیږي کله چې صاحب حق راضي شوی نه وي

(1) رواه البخاري «597» کتاب مواقیت الصلاة، 37 - باب من نسي صلاة فليصلها إذا ذكرها

ولا يعيد إلا تلك الصلاة.

ومسلم «684» کتاب المساجد، 55 - باب قضاء الصلاة الفائتة واستحباب تعجيل قضائها.

العام

د عام تعريف :

عام په لغت کی شامل ته وایی
په اصطلاح کی هغه لفظ ته وایی چی بغیر د حصر نه خپلو ټولو افرادو ته شامل وی لکه : **{إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ}** [الانفطار:13]
زمونږ پدی قول سره چی ټولو افرادو ته به شامل وی دی سره هغه لفظ خارج شو چی یو فرد ته شامل وی لکه علم او نکره په سیاق د اثبات کی لکه د الله دا قول

تعالی: **{فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ}** [المجادلة: 3] دی ایت کی رقبه (غلام) ټولو افرادو ته شامل نده بلکی د ی نه مراد یو غیر معین فرد دی او زمونږ پدی قول سره چی بغیر د حصر نه هغه لفظ خارج شو چی ټولو افرادو ته په حصر سره شامل وی لکه اسما عدد سل ، زر وغیره

د عموم صیغی :

د عموم ټولی صیغی شیر دی

1 - هغه صیغه چی په ماده سره په عموم دلالت کوی لکه کل جمیع کافه قاطبه عامه لکه دالله دا قول

: **{إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ}** [القمر:49]

2 - أسماء شرط؛ لکه د الله تعالی دا ارشادات : **{مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ}** [الجاثية: من الآية 15] **{فَأَيْنَمَا تُولُو فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ}** [البقرة: من الآية 115]

3 - أسماء استفهام ؛ لکه د الله پدی قول کی : **{فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ}**

[الملک: من الآية 30]

ژباړه (څوک دی چی راوی تاسو ته اوبه) **{مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ}** [القصص: من الآية 65] ژباړه (تاسو د پیغمرانو دعوت ته څه جواب وکړو) **{فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ}** [التکویر: 26]. ژباړه (تاسو چیرته ځی)

4 - الأسماء الموصولة؛ اسما موصوله لکه دی قول د الله کی : {وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ} [الزمر:33]. ژباړه (چا چی ریښتیا راورل او د هغی تصدیق یی وکړ پس همدوی متقیان دی)
{وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا} [العنکبوت: من الآية 69]. ژباړه (کومو کسانو چی زمونږ باره کی کوشش وکړ مونږ به ورته خامخا زمونږ لاری وښایو {إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَى} [النازعات:26]. ژباړه (بیشکه پدی کی عبرت دی د هغه چا لپاره چی د اخرت نه یریری {وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ} [آل عمران: من الآية 129]. ژباړه (او د الله لپاره هغه څه دی چی په اسمانونو او ځمکو کی دی)

5 - نکره چی کله د نفی نهی شرط استفهام انکاری په سیاق کی راشی:
 لکه دالله دا ارشادات یی مثال دی
{وما من اله الا الله} [آل عمران: 62] (او نشته لایق د عبادت مگر الله دی)
{وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا} [النساء: من الآية 36]. (دالله عبادت وکړی او هغه سره هیڅ مه شریکوی {إِنْ تُبْدُوا شَيْئًا أَوْ تَخْفَوْهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا} [الأحزاب: 54] که تاسو څه شی ښکاره کوی یا یی پټوی پس بیشکه الله په هر شی باندی علم لری

({مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيَكُمُ بَصِيَاءٍ أَفَلَا تَسْمَعُونَ} [القصص: من الآية 71]
 څوک دی دالله نه علاوه چی تاسو ته رڼا درکړی ایا تاسو خبره نه اوری
6 - هغه اسم چی د اضافت په وجه پکی تعریف پیدا شوی وی برابره ده
 که مفرد وی یا جمع مثال په توگه دالله دا قول
{وَأَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ} [أعراف: 74] (یاد کړی د الله نعمت په تاسو باندی)

7 - هغه اسم چی ال استغراقی پری داخل وی برابره ده کی مفرد وی یا جمع لکه دالله دا قول او دا قول

: {وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا} [النساء: من الآية 28]. انسان کمزوی پیدا شوی دی
{وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ}

[النور: من الآية 59]. کله چی ستاسو ماشومان بلوغ ته ورسی نو اجازت دی غواړی لکه څنگه چی ددوی نه مخکی خلکو اجازت غوښتی دی هر چی ال عهدی دی نو دی کی به معهود ته کتلی شی که هغه عام وی نو معرف به هم عام وی او که هغه خاص وی نو معرف به هم خاص وی مثال د عام د الله دا قول دی کله چی ستا رب پریشتنو ته وویل زه د ختی څخه یو انسان پیدا کونکی یم

کله چی زه هغه برابر کړم او روح پکی واچوم نو تاسو ورته سجده وکړی نو فریشتنو ټولو سجده وکړه

{إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّن طِينٍ} [ص: 71] {فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ} [ص: 72] {فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ} [ص: 73]

مثال د خاص د الله دا قول دی **{كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا} [المزمل: من الآية 15] {فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا} [المزمل: 16]** لکه څنگ چی مونږ فرعون ته یو رسول لیږلی وو پس فرعون ددغی رسول نافرمانی وکړه نو مونږ په سخت رانیولو سره راوښو

هر چی معرف په هغه ال سره دی چی د بیان جنس لپاره وی نو دی کی دافرادو عموم نه وی کله چی ته ووايي الرجل خیر من المرأة، أو الرجال خیر من النساء سړی د ښځی نه بهتر دی یا بالعکس نو ددی مراد دا ندی چی هر فرد د سړو د هر فرد د ښځو څخه بهتر دی بلکی مراد دادی چی دا جنس ددغی جنس نه بهتر دی ځکه بعضی زنانه خو د بعضی سړو نه بهتری وی

په عام باندی عمل کول

د عام لفظ په عموم باندی تر هغه پوری عمل کول واجب دی ترڅو چی یی تخصیص نه وی شوی ځکه د قران اوحدیث په نصوصو باندی دهغی ددلالت مطابق عمل واجب دی تر دی چی دلیل د هغی برخلاف راشی

او کله چی عام د یو خاص سبب لپاره راغلی وی نو د هغی په عموم به عمل کولی شی ځکه عبرت عموم لفظ لره دی نه خصوص سبب لره مگر که دلیل راشی او ددغی عام تخصیص وکړی او دغی سبب پوری یی خاص کړی کوم باره کی چی وارد دی نو دا به بیا همدغی پسی خاص وی مثال د هغه عام چی په تخصیص یی هیڅ دلیل نشته آیات د ظاهر دی ددی سبب نزول د اوس بن صامت ظاهر دی لیکن حکم د هغه او عامو خلکو باره کی عام دی

او مثال د هغه عام چی په تخصیص باندی یی د نبی علیه السلام دا قول دلیل دی

«لیس من البر الصیام فی السفر» (1)، په سفر کی روژه نیول نیکی نده ددی سبب دا وو چی نبی علیه السلام په سفر وو نو گڼه یی ولیده او یو کس یی ولیده چی خلک پری سوری شوی وی ویی فرمایل دا څه شی دی؟ هغوی وویل روژه دار دی نبی علیه السلام وفرمایي په سفر کی روژه نیول نیکی نده نو دا عموم خاص دی په هغه چا پوری چی دهغه حال ددی سړی د حال پشان وی یعنی په سفر کی پری روژه سخته وی او ددی د تخصیص دلیل دا دی چی نبی علیه السلام به په سفر کی روژه نیوله کله چی به پری مشقت نه وو او نبی علیه السلام هغه کار نه کوی چی هغه نیکی نه وی (2)

(1) رواه البخاري «1946» کتاب الصوم، 36 - باب قول النبي ﷺ لمن ظلل عليه واشتد الحر:

ليس من البر الصوم في السفر.

ومسلم «1115» کتاب الصوم، 15 - باب جواز الصوم والفطر في شهر رمضان للمسافر في غير معصية إذا كان سفره مرحلتين فأكثر.

(2) انظر: البخاري «1945» کتاب الصوم، 35 - باب.

ومسلم «1122» کتاب الصیام، 17 - باب التخيير في الصوم والفطر في السفر.

الخاص

خاص په لغت کی : د عام ضد دی

او په اصطلاح کی هغه لفظ دی چی په یو محصور شخص یا عدد باندی دلالت کوی لکه اسما اعلام اسما اشاره اسما عدد

زمونږ پدی قول سره چی محصور به وی دی سره عام خارج شو او تخصیص په لغت کی د تعمیم ضد دی

او په اصطلاح کی د عام څخه د بعضی افرادو ویستلو ته وایی مخصص په کسره د صاد سره کونکی د تخصیص ته وایی او هغه شارع دی او ددی اطلاق په هغه دلیل هم کیری کوم باندی چی تخصیص حاصلیری

او د تخصیص دلیل په دوه قسمه دی متصل منفصل

متصل : هغه دلیل تخصیص دی چی پخپله مستقل نه وی (بل شی ته یی حاجت وی)

منفصل : هغه دلیل تخصیص دی چی بل شیی ته یی ضرورت نه وی او په خپله پوره وی

د مخصص متصل اقسام

۱ : استثنا: په لغت کی د ثنی نه ماخوذ دی او ثنی دیو شی بل ته واپس

کولو ته وایی لکه د رسی (پری) راټولول

په اصطلاح کی : د عام بعضی افراد د عام د حکم څخه په الا یا ددی پشان نورو حروفو سره ویستل لکه دالله دا قول

{إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ} [العصر:2] {إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَّاصَوْا بِالصَّبْرِ} [العصر:3]

ژباړه (بیشکه هر انسان په نقصان کی دی مگر هغه کسان چی ایمان یی راوړی نیک عملونه کوی او په حق او صبر باندی یو بل ته نصیحت کوی زمونږ پدی قول سره چی په الا او ددی پشان نورو حروفو سره دی سره تخصیص په شرط سره خارج شو

د استثنا شرطونه

د استثنا د صحت لپاره بعضی شرطونه دی چی هغه په لاندی ډول بیانیری

1 - مستثنی به د په مستثنی منه سره متصل وی (پیوست به وی) یا په حقیقت کی یا حکما

پس متصل حقیقتا هغه دی چی د مستثنی منه سره پیوست وی او ددواړو مابین کی څه جدا والی نه وی
 او متصل حکما هغه دی چی د مستثنی او مستثنی منه مابین کی پداسی شی سره جدا والی راشی چی دفع کول یی دانسان په طاقت کی نه وی لکه
 توخی کول هوسلی کول
 لیکن که چرته پداسی شی سره یی مابین کی جدایی راشی چی دفع کول یی ممکن وی یا سکوت وی نو استثنا به صحیح نه وی
 لکه یو کس ووایی : زما غلامان ټول ازاد دی ، بیا چپ شی یا بله خبره شروع کړی بیا ووایی مگر سعید نو دا استثنا به صحیح نه وی او ټول غلامان به ازادولی شی
 او یو بل قول دادی چی د سکوت سره استثنا درست ده یا د فاصل سره کله چی خبره یوه وی ددوی دلیل د ابن عباس رضی الله عنهما دا حدیث دی
 چی نبی علیه السلام د فتح مکه په موقع باندی وفرمایل : «ان هذا البلد حرمه الله يوم خلق السموات والأرض، لا یعضد شوکه ولا یختلی خلاه»، فقال العباس: یا رسول الله إلا الإذخر فإنه لقینهم وبیوتهم، فقال: «إلا الإذخر» (1).
 او دا قول راجح دی ځکه دا حدیث پری دلیل دی

2 - مستثنی به د مستثنی منه د نیم نه ډیر نه وی که چیرته یو کس ووایی
 د هغه په ماباندی لس درهم دی مگر شیر نه نو دا استثنا به صحیح نه وی
 او لس واره به پری لازم وی
 او ویل شوی دی چی دا شرط ندی بلکی استثنا صحیح کیږی اگر چه
 مستثنی د مستثنی منه د نیم نه ډیر وی نو پدی مذکور مثال کی په هغه باندی صرف څلور درهم لازمیری

(1) رواه البخاري «1349» کتاب الجنائز، 77 - باب الإذخر والحشيش في القبر.

البته که چیرته یی ټول مستثنی کړل نو بیا په دواړه قوله سره استثنا نه
صحيح کيږي که چيري ووايي د هغه په ماباندې لس درهمه قرض دی
مگر لس نه نو لس واره به پري قرض وی

دا شرط هله دی کله چي استثنا د عدد څخه وی که د صفت څخه وی بیا
استثنا په هر صورت کی صحيح ده که ټول مستثنی کوی یا اکثر ددی مثال
د الله دا قول دی

: {إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ} [الحجر: 42]
او د ابليس تابعداران د نیم نه ډیر دی او که چیرته ته ووايي ورکړه هغه چا
لره چی په کور کی دی مگر خانانو له نه بیا معلومه شوه دي کور کي ټول
خانان دی نو استثنا به صحيح وی او هيڅ به ورته نه ورکړل کيږي

دويم: شرط : په لغت کی علامت (نښی ته وایي)
او دلته د شرط نه مراد د یو شی د بل سره تړل په اعتبار د وجود (شته
والی) یا عدم (نشوالی) په ان شرطیه سره یا ددی پشان نورو حروفو سره
او شرط به مخصص وی برابره ده که مخکی راشی یا ورسته
مثال د شرط چي مخکی راغلی وی دالله تعالی دا قول دی
: {فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ} [التوبة: من الآية
5]

که دوی توبه ویستله مونږونه یی قایم کړل زکات یی ادا کړ نو دوی
پریردی

مثال د شرط چي وروسته راغلی وی دالله دا قول دی
{وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا}
[النور: من الآية 33]. او هغه غلامان ستاسو چی تاسو سره لیکل کوی نو
لیکل ورسره وکړی که چیرته تاسو ته پدوی کی خیر ښکاری

دریم : صفت دی او صفت هغه لفظ دی چی په یو داسی معنی دلالت کوی
چی د عام بعضی افراد ورسره خاص کيږي لکه نعت بدل حال
مثال د نعت د الله تعالی دا قول دی

: {فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ} [النساء: من الآية 25] نو د هغه وینزو څخه چی تاسو یی مالکان یی چی هغوی ستاسو د مومنانو زنانه څخه دی

مثال د بدل د الله تعالی دا قول: {وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا} [آل عمران: من الآية 97] د الله تعالی په خلکو باندی حج د بیت الله لازم دی د چا چی استطاعت وی دلاری

مثال د حال دالله تعالی دا قول دی: {وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا} [النساء: من الآية 93] او څوک چی مومن لره قصدا قتل کری نو دهغه سزا جهنم دی چی همیشه به پکی وی

مخصص منفصل

هغه دی چی په خپله باندی پوره وی او دا په دری قسمه دی تخصیص په حس باندی تخصیص په عقل سره تخصیص په شرع سره په حس سره د تخصیص مثال دالله تعال قول د په عاد باندی د رالیړلی شوی سیلی باره کی دی: {تُدْمِرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا} [لاحقاف: من الآية 25] دا سلی هر شی دالله په امر سره ذره ذره کوی نو حس پدی باندی دلالت کوی چی هغی خو اسمان او ځمکه نه وه خرابه کری

مثال د تخصیص په عقل سره دالله تعالی دا قول دی {إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ} [احقاف: من الآية 33] بیشکه الله تعالی د هر شی خالق دی لیکن عقل پدی خبره دلیل دی چی دالله ذات مخلوق ندی او هغه ددی عموم نه مستثنی دی

بعضی علما وایی چی کوم دلیل په حس او عقل سره خاص شی دا به د عام مخصوص څخه نه وی بکلی دا به د هغه عام څخه وی چی خصوص ترینه مراد وی ځکه دا مخصوص پدی کی د متکلم او مخاطب په ذهن کی د شروع نه نه وو او دا مثال دی دهغه عام چی خصوص ترینه مراد وی هر چی تخصیص په شرع سره دی نو کتاب او سنت د یو بل تخصیص کوی او په اجماع او قیاس سره هم د قران او حدیث تخصیص کیدای شیی .مثال د تخصیص د قران په قران باندی دالله دا قول دی

: {وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ} [البقرة: من الآية 228].

طلاق ورکړی شوی زنانه به درې حیضه انتظار کوي
ددې ایت تخصیص په لاندې ایت سره شوی دی الله فرمایي :

{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ
ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا}
[الأحزاب: من الآية 49].

ای مومنانو کله چې تاسو خپلې ښځې مخکې د جماع کولو نه طلاقې کړي
نو ستاسو په هغوی باندې څه عدت نشته چې شمار یې کوي
او مثال د تخصیص د قران په سنت باندې دا ایتونه د میراث دی
{يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ} [النساء: من الآية 11]
الله تاسو ته د اولادو باره کی وصیت کوي چې د هلك حصه ددوه جینکو
برابره ده

ددې تخصیص پدې قول د نبی علیه السلام سره شوی دی
: «لا يرث المسلم الكافر ولا الكافر المسلم» (1) مسلمان به د کافر څخه
میراث نه وړي او نه به کافر د مسلمان څخه

او مثال د تخصیص د قران په اجماع سره دالله تعالی دا قول دی
{وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ
جَلْدَةً} [النور: من الآية 4] او هغه کسان چې په پاکو زنانه باندې د زنا
تهمت لگوي او بیا څلور گواهان رانولي نو دوی ته اتیا درې ورکړي
ددې تخصیص په اجماع سره شوی دی چې کله غلام تهمت ولگوي نو هغه
به څلویښت درې وهلي شي

دا مثال ډیرو اصولیانو بیان کړی دی لیکن دی کی نظر دی ځکه دی کی
اختلاف شته او ما دی لپاره صحیح مثال ندی موندلی
او مثال د تخصیص د قران په قیاس سره د الله تعالی دا قول دی
{الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ} [النور: من الآية 2]
زنا کاره ښځه او زنا کار سړی هر یو ددوی څخه سل درې ووهي
په قیاس باندې ددې تخصیص شوی دی او غلام زانی لپاره سزا نیمه شوی
ده د مشهور قول مطابق به هغه به پنځوس درې وهلي شي

(1) رواه البخاري «4283» کتاب المغاري، 48 - باب أين ركز النبي ﷺ الراية يوم الفتح.

ومسلم «1614» کتاب الفرائض، بلا باب، أول حديث فيه.

مثال د تخصیص د سنت په قران باندی د نبی علیه السلام دا قول دی

: «أمرت أن أقاتل الناس حتى يشهدوا أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله...»، الحديث (1). ماته حکم شوی چی خلکو سره هغه پوری قتال وکړم تر څو چی هغوی کلمه ووايي

ددی تخصیص پدی ایت سره شوی دی

{قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ} [التوبة: 29] دهغه کسانو سره قتال وکړی چی په الله او د اخرت په ورځ ایمان نه لری نه حراموی هغه څه چی الله او د هغه رسول حرام کړی دی او حق دین تابعداری نه کوی چی دا اهل کتاب دی تر دی چی جزیه ورکړی او هغوی ذلیله وی

او مثال د تخصیص د سنت په سنت سره د نبی علیه السلام دا قول دی : «فإذا سقت السماء العشر» (2) په هغه فصل کی چی په باران سره اوبه شی لسمه حصه ده

ددی تخصیص پدی حدیث سره شوی دی «لیس فیما دون خمسة أوسق صدقة» (3). د دری سوه صاعه نه کم فصل کی زکات نشته

ما ته د تخصیص د سنت په اجماع سره دی باره کی کوم مثال معلوم ندی او مثال د تخصیص د سنت په قیاس سره د نبی علیه السلام دا قول دی

(1) رواه البخاري «1399» كتاب الزكاة، 1 - باب وجوب الزكاة.

ومسلم «20» كتاب الإيمان، 8 - باب الأمر بقتال الناس حتى يقولوا:

لا إله إلا الله محمد رسول الله وقيموا الصلاة.

(2) رواه البخاري «1483» كتاب الزكاة، 55 - باب العشر فيما يسقى من ماء السماء وبالماء الجاري.

(3) رواه البخاري «1484» كتاب الزكاة، 56 - باب ليس فيما دون خمسة أوسق صدقة.

ومسلم «979» كتاب الزكاة، بلا باب

بی واده هلك چي بی واده جینی سره زنا وکړی نو سل دری دی او یو کال
 د وطن نه شړل دی (1)
 ددی تخصیص په قیاس سره شوی چي غلام د سزا په نیموالی کی په وینزه
 باندی قیاس شوی دی او د مشهور قول مطابق به د غلام زانی سزا پنخوس
 دری وی

(1) رواه مسلم «1690» کتاب الحدود، 3 - باب حد الزنی.

وأحمد «22718 / 313 / 5» ولفظ التغریب عند ابن ماجه «2550» کتاب الحدود، 7 - باب حد

الزنا

مطلق او مقید

د مطلق تعریف:

په لغت کی د مقید ضد دی
او په اصطلاح کی هغه لفظ چی په حقیقت باندی بغیر دقید څخه دلالت کوی
لکه د الله دا قول

{تحریر رقبة من قبل أن يتماسا} [المجادلة 3] د یو غلام ازادول دی
مخکی ددینه چی مباشرت وکړی

زمونږ پدی قول سره چی په حقیقت به دلالت کوی دی سره عام خارج شو
ځکه هغه صرف په عموم باندی دلالت کوی

او زمونږ پدی قول سره چی بغیر د قید نه دی سره مقید خارج شو (ځکه
هغی کی قید وی)

تعریف د مقید : مقید په لغت کی هغه اوښ یا بل حیوان ته وایی چی زنخیر
پکی اچولی شوی وی
او په اصطلاح کی هغه لفظ دی چی د قید سره په یو معنی باندی دلالت
کوی
لکه دالله تعالی دا قول

تعریف المقید:

{فَتَحْرِیرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ} [النساء: من الآية 92] پس ازادول دی د غلام
مومن

زمونږ پدی قول سره چی قید سره دی سره مطلق خارج شو

په مطلق باندی عمل کول
په مطلق باندی عمل واجب دی ترڅو چی دلیل د تقیید نه وی راغلی ځکه د
کتاب او سنت په نصوصو باندی د هغی ددلالت مطابق عمل پکار دی تر
څو چی دلیل د هغی په خلاف نه وی راغلی

او کله چی یو نص مطلق راغلی او بل مقید نو په مقید به عمل کولی شی
کله چی حکم یو وی که حکم مختلف وی نو په مطلق او مقید به جدا جدا
عمل کولی شی

مثال د هغه چی حکم پکې یو وی دالله قول په باره د ظاهر کی
: **{فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسًا} [المجادلة 3]** پس ازادول د یو غلام دی
مخکی د جماع څخه

او قول دالله په باره د کفارو قتل کی
{فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ} [النساء: من الآية 92] پس ازادول د غلام مومن
دی

دلته حکم یو دی هغه ازادول د غلام دی نو دلته د مطلق مقید کول چی هغه
کفارو د ظاهر ده په مقید سره چی کفارو د قتل ده واجب دی او په دواړو
صورتونو کی دغلام مومن والی ضروری دی
او مثال د هغی مطلق او مقید چی حکم پکې مختلف وی د الله دا قول دی
وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا} [المائدة: من الآية 38] غل او غله
بنځه ددواړو لاسونه قطع کړی

او دالله قول په ایت د اوداسه کی

: **{فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ} [المائدة: من الآية 6]** پس
وینځی تاسو مخونه خپل او لاسونه تر زنگونو نو پوری

پس دلته حکم مختلف دی ځکه په اول کی د لاس پری کول دی او په دویم
کی د لاس وینځل دی نو اولنی ایت به په دویم سره نه مقید کیږی بلکی هغه
په اطلاق باندی پاتی وی او دلاس پری کول به د لاس دغوز پوری وی او
وینځل به یی د زنگون پوری وی

مجمل او مبين

د مجمل تعريف : مجمل په لغت كې مبهم (غير واضح) او جمع كړى

شوى ته وايي

او په اصطلاح كې هغه لفظ دى چې د هغه نه د مراد وضاحت په بل شى باندې موقوف وى يا په تعيين كې يا په بيان د صفت كې او يا مقدار كې

مثال د هغه مجمل چې په تعيين كې بل شى (وضاحت كونكى) ته حاجت لري دالله دا قول دى

{وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ} [البقرة: من الآية 228]. او

طلاق كړى شوى زنانه به درى قره انتظار كوي

دلته د قر لفظ د حيض او طهر دواړو لپاره په عربى كې استعمال دى نو ددى دواړو څخه د يو معنى سره يې خاص كول دليل ته ضرورت لري او مثال د هغه چې په بيان د صفت كې بل شى ته حاجت لري دالله دا قول دى

فإن القرء لفظ مشترك بين الحيض والطمهر، فيحتاج في تعيين أحدهما إلى دليل.

{وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ} [البقرة: من الآية 43]، او مونځ قايم كړى پس د مونځ د

ودرولو كيفيت مجهول (نامعلوم) دى د ضاحت لپاره دليل ته ضرورت لري

او مثال د هغه مجمل چې په بيان د مقدار كې بل موضح ته حاجت لري دالله دا قول دى

زكات ادا كړى

نو د زكات مقدار دلته نامعلوم دى د وضاحت لپاره بيان ته ضرورت لري

د مبين تعريف

مبين په لغت كې ښكاره او واضح كړى شوى ته وايي

او په اصطلاح كې هغه لفظ دى چې مراد يې يا د اصل وضع په وجه ښكاره دى يا د بيان (وضاحت) نه پس

مثال د هغه مبین چی د اصل وضع د وجی تری مراد ښکاره دی لفظ د اسمان ځمکی غر عدل ظلم ریښتیا دی پس همدا کلمات او داسی نور د معنی په لحاظ سره په اصلی وضع سره (یعنی کله نه چی دا وضع کړی شوی) واضح دی

او دا د خپلی معنی د وضاحت لپاره بل څه ته ضرورت نه لری او مثال د هغه مبین چی وضاحت یی وروسته شوی وی (معنی یی د وضاحت نه وروسته واضحه شوی وی)

دالله داقول دی

{وَأَتُوا الزَّكَاةَ} [البقرة: من الآية 43]، مونځ قایم کړی او زکات ادا کړی نو دلته د مونځ قایمول او زکات ورکول دواړه مجمل دی لیکن شارع یی وضاحت کړی دی پس دا دواړه لفظونه د وضاحت څخه وروسته مبین گرځیدلی دی

په مجمل باندی عمل کول

په هر مکلف باندی لازم دی چی په مجمل عمل وکړی کله چی وضاحت یی شوی وی

او نبی علیه السلام د خپل امت لپاره د ټول شریعت اصول فروع بیان کړی دی تردی چی خپله امت یی په داسی رڼا شریعت پریخی دی چی شپه یی د ورځ په څیر ده او د ضرورت په وخت کی یی هر شی بیان کړی دی او د رسول علیه السلام بیان په قول سره وی یا فعل سره یا په قول او فعل دواړو

مثال د هغه د بیان په قول سره : د هغه بیانول دی د زکات نصاب او مقدار لره لکه نبی علیه السلام فرمایي

«فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ الْعَشْرُ»؛ کوم فصل چی په باران اوبه شی پدی کی عشر دی دا دالله ددی قول دپاره وضاحت دی

بیاناً لمجمل قوله تعالى: **{وَأَتُوا الزَّكَاةَ} [البقرة: من الآية 43]**.

او د هغه په فعل سره د وضاحت مثال : د نبی علیه السلام بیانول دی اعمالو د حج لره د امت مخکی دی لپاره چی د الله ددی مجمل قول وضاحت وشي

{وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ} [آل عمران: من الآية 97].

دغه شان د هغه ﷺ ادا كول دی د كسوف مونځ په خپله طريقه چې دا په حقيقت كې د نبی عليه السلام د يو بل مجمل قول وضاحت دی «فإذا رأيتم منها شيئاً فصلوا»

(1). كله چې تاسو نمر وینی چې بنږ شوی دی نو مونځ وكړی او د نبی عليه السلام د بيان مثال په قول او فعل دواړو سره : دا دی چې هغه د مونځ طريقه بنودلی ده كله په قول سره لكه په حديث د مسی الصلاة كي هغه فرمایلي دی : «إذا قمت إلى الصلاة، فأسبغ الوضوء، ثم استقبل القبلة فكبر...»، الحديث (2). كله چې ته مونځ ته ودریری نو مكمل اودس وكړه بيا قبلي ته مخامخ شه او الله اكبر ووايه

دغه شان په فعل سره یی هم وضاحت كړی دی لكه په حديث د سهل بن سعد الساعدي كي قام على المنبر فكبر، وكبر الناس وراءه وهو على المنبر ... ، الحديث، وفيه: ثم أقبل على الناس وقال: «إنما فعلت هذا؛ لتأتموا بي، ولتعلموا صلاتي» (3).

نبی كريم ﷺ منبر باندی ودریده نو الله اكبر یی ولوست او خلكو هم د د هغه شاته الله اكبر ووايه بيا هغه خلكو ته متوجه شو او ویی فرمایي ما دا كار دی لپاره وكړ چې تاسو زما اقتدا وكړی او زما د مونځ طريقه زده كړی الظاهر والمؤول

د ظاهر تعريف : ظاهر په لغت كي واضح او بيان كړی شوی شی ته وایی او په اصطلاح كي : هغه لفظ دی چې پخپله په يو راجح معنى باندی دلالت وكړی سره ددی چې احتمال د معنى مرجوح وی

(1) رواه البخاري «5785» كتاب اللباس، 2 - باب من جر إزاره من غير خيلاء. ومسلم «911»

كتاب الكسوف، 5 - باب ذكر النداء بصلاة الكسوف: الصلاة جامعة.

(2) رواه البخاري «6251» كتاب الاستئذان، 18 - باب من رد فقال: عليك السلام واللفظ له.

ومسلم «397» كتاب الصلاة، 11 - باب وجوب قراءة الفاتحة في كل ركعة، وأنه إذا لم يحسن الفاتحة ولا أمكنه تعلمهم قرأ ما تيسر له من غيرها.

(3) رواه البخاري «917» كتاب الجمعة، 26 - باب الخطبة على المنبر.

ومسلم «544» كتاب المساجد، 10 - باب جواز الخطوة والخطوتين في الصلاة

مثال یی د نبی کریم ﷺ دا قول دی

«توضؤوا من لحوم الإبل» (1)، (د اوبسانو د غوښو (د خوړلو) نه پس

اودس وکړی

نو ظاهر دادی چی دلته د اودس نه مراد په شرعی طریقی سره د څلورو اندامونو وینځل دی او مرجوح معنی پکی داده چی د و وضو نه مراد مجرد نظافت (پاکي) ده

زمونږ پدی قول سره چی پخپله به په یو معنی باندی دلالت کوی دی سره مجمل خارج شو ځکه هغه پخپله په معنی دلالت نه کوی او زمونږ پدی وقول سره چی معنی ره راجحه وی دی سره موول خارج شو ځکه دا د قرینی نه بغیر په معنی مرجوح (غیر راجح) باندی دلالت کوی

او زمونږ پدی قول سره چی د معنی مرجوح د احتمال سره دی سره نص صریح خارج شو ځکه هغه صرف د یو معنی احتمال لری

په ظاهر باندی عمل کول

په ظاهر باندی عمل کول واجب دی کله چی بل دلیل نه وی کوم چی دا د خپل حالت څخه بدل کړی ځکه پدی عمل کول د سلفو طریقه وه او دی کی ډیر احتیاط دی ذمی لره بری کوی او د قوی تابعداری او عبادت باعث دی

تعریف المؤول:

د موول تعریف : موول په لغت کی د الاول نه دی په معنی د رجوع (

واپس کولو) سره دی

په اصطلاح کی هغه لفظ دی چی په مرجوح معنی باندی حمل شوی وی

زمونږ پدی قول سره چی په معنی مرجوح به حمل شوی وی نص ظاهر خارج شو

(1) هذا لفظ أحمد «352/4»، وهو عند أبي داود «184» كتاب الطهارة، باب الوضوء من لحوم الإبل من حديث البراء، وغيرهما من المصنفين.

وهو في مسلم «360» كتاب الحيض، 25 - باب الوضوء من لحوم الإبل، من حديث جابر

هر چی نص دی نو هغه صرف د یو معنی محتمل وی او هر چی ظاهر دی نو هغه په معنی راجح باندی حمل وی

تاویل په دوه قسمه دی : صحیح مقبول ، فاسد مردود

1 - صحیح مقبول هغه تاویل دی چی دلیل صحیح پری دلالت کوی لکه د الله تعالی ددی قول تاویل کول (دی معنی ته اړول)
{وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ} د کلی والا نه پوښتنه وکړه حُکمه کلی ته خو سوال نه متوجه کیږی (اهل د کلی ته سوال متوجه کیږی)

2 - فاسد تاویل هغه دی چی دلیل پری نه وی لکه معطله چی د الله ددی قول تاویل کوی
{الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى} [طه:5] رحمان ذات په عرش باندی مستوی دی د استوی معنی په استولی (غلبه) سره کوی (یعنی الله په عرش باندی غلبه کړی) لیکن حق خبره داده چی د استوا معنی علو (اوچتوالی) او استقرار دی بغیر د تکییف (څنگه والی) او تمثیل (مثال بیانول) نه

النَّسخ

د نسخ تعريف : نسخ په لغت كې ازاله كولو او نقلولو د يو شې ته وايي او په اصطلاح كې د يو حكم شرعي د دليل يا لفظ اوچتول (رفع كول) په دليل دكتاب او سنت څخه وي زموږ مراد پدې قول سره چې رفع كول د حكم يعنې د هغې بدلول د ايجاب نه اباحت ته يا د اباحت نه تحریم ته مثلاً پدې سره د يو حكم وروسته كيدل خارج شو چې د شرط د نشوالۍ يا د مانع د شته والي د و جې وروسته شوي وي لكه د زكات وجوب وروسته شي كله چې نصاب كې كمې وي يا د مونځ وجوب كله چې حيض موجود وي نو دې ته نسخ نه وايي

او زموږ مراد پدې قول سره چې يا به يې لفظ رفع كيري دې نه مراد د دليل شرعي لفظ دې ځكه نسخ به يا صرف د حكم وي بغير د لفظ نه يا به د لفظ او حكم دواړو وي لكه ددې خبرې وضاحت مخكې راروان دي زموږ پدې قول سره چې په دليل د كتاب او سنت دې سره اجماع او قياس او نور دلايل خارج شول پدې باندې نسخ د حكم نه راځي

او نسخ د عقل په اعتبار سره جايز ده او په شرع كې واقع ده هر چې د عقل په اعتبار سره د نسخ جواز دې نو دا ځكه چې دالله په لاس كې د هر كار تدبير دې ځكه هغه رب او مالک دې نو هغه لپاره جايز دي چې د خپل حكمت او رحمت مطابق د خپلو بنده گانو لپاره يو حكم تشریع كړي نو ايا عقل ددې نه منع كوي چې مالک د خپل بنده لپاره د يو حكم تشریع وكړي؟

دالله د حكمت تقاضا ده چې د خپلو بنده گانو لپاره هغه څه تشریع كړي چې هغې كې ددين او دنيا مصلحت وي (گټه وي) او مصالح د زمانې او احوالو په بدلون سره بدليږي كله به يو حكم په يو وخت او حال كې د بنده گانو لپاره گټور وي او بيا بل حكم به بل وخت او حال كې د هغوی لپاره گټور وي

هر چې د نسخ امكانيت په شرع كې دې نو دا د بعضي دلايلو د وجې چې هغه په لاندې ډول دي

وَأَمَّا وَقُوعُهُ شَرَّعاً فَلَا دَلِيلَ مِنْهَا:

1 - {مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا} [البقرة: من الآية

106] کوم ایاتونه چی مونږ منسوخ کړو یا یی درنه هیر کړو نو مونږ د

هغی نه غوره راوړو یا د هغی پشان

2 - {الآن خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ} وس الله په تاسو اسانی وکړه [الأنفال: من الآية

66] {فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ} [البقرة: من الآية 187] وس تاسو د خپلو بیبیانو

سره جماع وکړی

دا ټول ایاتونه د مخکنی حکم په بدلولو کی نص دی

3 - «كنت نهيتكم عن زيارة القبور فزوروها» نبی کریم ﷺ فرمایي ما تاسو

د قبرونو د زیارت څخه منع کړی وی وس تاسو د هغی زیارت وکړی

دا د قبرونو څخه د منع د نسخ باره کی نص دی

هغه شیان چی نسخ یی نا ممکن دی

په لاندینی شیانو کی نسخ جایز نده

1 - اخبار (د څه باره کی خبر ورکول) ځکه د نسخ محل حکم وی او

دیو خبر منسوخوالی نه لازمیږی چی دی دواړو کی یو خبر دروغ وو

حالانکه دروغ د الله او رسول په خبرو کی نه وی مگر که چیرته حکم د

خبر په صورت کی راغلی وی (نو بیا یی نسخ ممکن ده)

لکه دالله دا قول

{إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ} [الأنفال: من الآية 65]

الآية، که وی ستاسو څخه شل صبر کونکی غالب به شی په دوه سوه

کافرانو باندی

پس دا خبر دی لیکن معنی یی امر دی (او امر د انشا د اقسامو څخه دی)

دی وجی نه ددی نسخ پدی ایت سپره شوی ده ،: **{الآن خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ**

أَنْ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ} . [الأنفال: من الآية

66].

وس الله په تاسو اسانی وکړه او الله ته علم وشو چی تاسو کی کمزوری ده
نو که چیرته تاسو کی سل کسان صبرناک وی په دوه سوه کافرانو به غالب
شی

2 - هغه احکام چی په هره زمانه او هر خای کی گټور وی لکه توحید
دایمان اصول د عباداتو اصول بنه اخلاق لکه صدق عفاف سخاوت شجاعت
وغیره نو ددی احکامو نسخ هم ممکن نده دغه شان د قبیح شیانو څخه د
نهی نسخ ممکن نده کوم چی هره زمانه کی قبیح وی لکه کفر شرک بد
اخلاق لکه دروغ فسق بخل بزدلی وغیره
دا ځکه چی شریعت ټول د بنده گانو لپاره د گټی نوم دی او د هغو څخه د
مفاسد ددفع کولو نوم

د نسخ شروط

شروط النسخ:

هغه حکم چی نسخ یی ممکن وی د هغی د نسخ لپاره بعضی شروط په
لاندی ډول ید

یشترط للنسخ فیما یمكن نسخه شروط منها:

1 - کله چی دوه دلایلو کی جمع ممکن نه وی که چیرته جمع ممکن شوه
نو بیا نسخ نشته ځکه په دواړو باندی عمل کیدای شی

2 - د ناسخ (هغه دلیل چی سابق دلیل لره منسوخوی) د وروسته والی
علم او دا به یا نص سره معلویری یا د یو صحابی په خبر ورکولو یا په
تاریخ سره
مثال د هغه ناسخ چی وروسته والی یی په نص سره ثابت وی د نبی کریم
ﷺ دا قول دی

«كنت أذنت لكم في الاستمتاع من النساء، وإن الله قد حرم ذلك إلى يوم القيامة» (1). ما تاسو ته د بنحو سره د نکاح متعه اجازت کړی وو او بیشکه وس الله تعالى دغه (متعه) تر قیامته پوری حرامه کړه مثال د هغه ناسخ چی تاخر (وروسته والی) یی په قول د صحابی سره : د عایشه رضی الله عنها دا قول

كان فيما أنزل من القرآن عشر رضعات معلومات يحرمن، ثم نسخن بخمس معلومات (2). د قران دایاتونو څخه یو دا هم وو چی لس رضعات (لس ځله تی رودل) باندی به حرمت ثابتیده بیا دا په پینځه ځله باندی منسوخ شو

مثال د هغه ناسخ چی تاخر یی په تاریخ سره معلوم وی دالله دا قول دی {الآن خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ} الآية؛ وس الله تعالى په تاسو اسانی وکړه پس دالله دا قول چی وس دلیل دی په وروسته والی ددی حکم دغه شان که چیرته ذکر شی چی نبی علیه السلام د هجرت نه مخکی په یو شی باندی حکم کړی وی او بیا یی د هجرت نه وروسته دهغی نه منع کړی وی نو دویم حکم به ناسخ وی

3 - د ناسخ ثبوت : جمهور وایی په ناسخ کی شرط دادی چی دا به د منسوخ نه پیر قوی وی یا به د هغی پشان وی دی وجی نه خبر واحد د متواتر لپاره ناسخ نشی گرځیدی اگر که ثابت وی لیکن راجح دادی چی په ناسخ کی دا شرط نشته چی هغه د منسوخ نه قوی یا د هغه پشان وی ځکه د نسخ محل حکم دی او دحکم په ثبوت کی تواتر شرط ندی

(1) رواه مسلم «1406» کتاب النکاح، 3 - باب المتعة وبيان أنه أبیح ثم نسخ ثم أبیح ثم نسخ، واستقر تحريمه إلى يوم القيامة.

وأحمد «3/ 405 / 15387».

(2) رواه مسلم «1452» کتاب الرضاع، 6 - باب التحريم بخمس رضعات

أقسام النسخ:

د نسخ اقسام

د نص په اعتبار سره منسوخ په دری قسمه دی
 ۱: هغه چی حکم یی منسوخ وی او لفظ یی باقی او ددی مثالونه په قران کی ډیر دی

مثال یی دا دوه ایتونه دی

{إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ} [الأنفال: من الآية 65]، دا پدی ایت سره منسوخ دی: {الآن خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ} [الأنفال: 66]

د لفظ نه بغیر د حکم د نسخ حکمت دادی چی د تلاوت ثواب باقی وی او امت ته تذکیر دی د نسخ په حکمت باندی

دویم: هغه چی لفظ یی منسوخ وی او حکم یی باقی لکه د رجم ایت: عمر رضی الله عنه فرمایي الله تعالی په قران کی د رجم باره کی ایت نازل کړی وو مونږ ولوښته او یاد مو کړ رسول الله صلی الله هم رجم وکړ د هغه نه پس مونږ هم نو زه ویریزم چی وروسته به څه خلک راشی وایی به چی قران کی خو د رجم ایت نشته نو دوی به دالله ددی فریضی په ترک کولو سره گمراه شی او رجم په هغه چا باندی دی چی واده یی کړی وی د سری او زنانه و څخه او په هغه باندی د حمل یا اعتراف په وجه دلیل قایم شوی وی

او د لفظ د نسخ حکمت دادی چی امت باندی امتحان دی په هغه څه باندی عمل کولو کی چی قران کی یی لفظ نشته او دالله په ایاتونو باندی د هغوی ایمان مضبوطول دی په خلاف د یهودو کومو چی په تورات کی د رجم دایت د پتولو کوښښ کړی وو

.

(1) رواه البخاري «6829» كتاب الحدود، 30 - باب الاعتراف بالزنى.

ومسلم «1691» كتاب الحدود، 4 - باب رجم الثيب في الزنى

دریم : هغه دی چی حکم اولفظ دواړه یی منسوخ وی لکه لس رضعات په حدیث د عایشه کی

د ناسخ په اعتبار سره نسخ په څلو قسمه ده

۱: دقران نسخ کول په قران باندی مثال یی دوه ایاتونه د مصابری دی (مخکی ذکر شول که چیرته تاسو څخه شل صبرناک.....)

۲: نسخ د قران په سنت باندی : ددی لپاره ماته کوم مثال معلوم ندی

۳: نسخ د سنت په قران باندی : ددی مثال د بیت المقدس ته په مونځ کی د متوجه کیدو حکم دی کعبی ته متوجه کیدو سره کوم چی دالله پدی قول سره ثابت دی

{قَوْلَ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ}
[البقرة: (144)، 144، (149)، 150]. پس وگرځوه مخ خپل مسجد حرام طرفته او کوم ځای کی چی تاسو یی د مسجد حرام طرفته مخونه گرځوی (په مونځ کی ورته متوجه کیږی)

۴: د سنت نسخ په سنت سره : مثال یی د نبی علیه السلام دا قول دی «كنت نهيتكم

عن النبيذ في الأوعية، فاشربوا فيما شئتم، ولا تشربوا مسكراً» (1).
 تاسو می د په لوڅو کی د نبیذ جوړولو نه منع کړی وی پس وس تاسو په ټولو لوڅو کی څښاک وکړی لیکن نشی یی شی مه څکښی
 د نسخ حکمت :

د نسخ ډیر حکمتونه دی بعضی د هغی نه په لاندی ډول دی
1 - د بنده گانو د مصالحو خیال سائل په تشریع کولو د هغه څه چی د هغو لپاره په دین او دنیا کی فایده مند وی

مراعاة مصالح العباد بتشریع ما هو أنفع لهم في دينهم ودنياهم.
2 - په تشریع کی ترقی او پورته والی تر دی چی د کمال درجی ته ورسیری

(1) رواه أحمد «3/ 13512» وأبو يعلى «6/ 3707/373» قال الهيثمي في «المجمع»
 «5/ 66»: فيه يحيى بن عبد الله الجابر، وقد ضعفه الجمهور، وقال أحمد: لا بأس به، وبقية رجاله

3 - په مکلفینو امتحان کول چی ایا دوی د یو حکم څخه د بل حکم تغیر منی او پری راضی کیږی

4 - په مکلفو امتحان کول چی دوی شکر ادا کړی کله چی نسخ د یو سخت حکم په اسان سره وشي او صبر وکړی کله چی یو حکم د اسانی نه مشکل طرفته لاړ شي

الأخبار

د خبر تعريف : خبر په لغت كې نبا (خبر) وايي
او دلته ترينه مراد هغه قول فعل تقرير او وصف دی چې نبی کریم صلی
الله عليه وسلم ته منسوب وی
او د قول د ډيرو احكامو باره كې خبره تيره شوه
هر چې فعل دی نو ددی ډير انواع دی

۱: هغه څه چې نبی علیه السلام د د خلقت په بنا باندی کړی وی لکه
خوراک څښاک خوب نو ددی څه حکم نشته لیکن کله به د څه سبب د وجی
پدی حکم کیږی یا به تری منع کیږی یا به یی یو خاص صفت وی لکه په
بنی لاس باندی خوراک کول یا به تری منع راغلی وی لکه په چپ لاس
خوراک

۲: هغه څه چې نبی علیه السلام د عادت په بنا باندی کړی وی لکه د
کپړو صفت او کیفیت نو دا قسم بذاته مباح دی لیکن کله به تری د یو خاص
سبب په وجه منع شوی وی یا به پری امر شوی وی

۳: هغه څه چې نبی علیه السلام د خصوصیت په بنا کړی وی نو دا به د
هغه سره خاص وی لکه په روژه کی وصال کول (پرله پسی روژه نیول)
یا د یو بنځی ځان هبه کول هغه ﷺ ته

او په خصوصیت باندی به حکم صرف د دلیل په بنیاد وی ځکه اصل خو د
نبی علیه السلام تابعداری ده

۴: هغه څه چې نبی علیه السلام د عبادت په توگه کړی وی نو دا په هغه
باندی واجب دی ځکه چې دی نه بغیر یی خلکو ته رسول ممکن ندی او بیا
وروسته د هغه او زمونږ په حق کی مستحب دی دا د راجح قول مطابق

حُکمه د هغه یو عمل د عبادت په نیت کول په مشروعیت د هغی دلیل وی او اصل په دی کی دادی چی ددی په ترک سره گناه نشته نو مشروع به وی په ترک کولو به یی څه گناه نه وی او دا د مندوب تعریف دی
لأن فعله تعبدًا يدل على مشروعيته، والأصل عدم
دددی مثال د عایشه رضی الله عنها حدیث دی
أنها سئلت بأي شيء كان النبي صَلَّى الله عليه وسلم يبدأ إذا دخل بيته؟ قالت: بالسواك (1)، د هغی څخه پوښتنه وشوه چی رسول الله ﷺ به چی کور ته داخل شو په څه شی به یی شروع کوله؟ هغی وفرمایل: په مسواک نو کور ته د داخلیدو په وخت کی مسواک استعمالول مجرد فعل دی نو دا به مستحب وی
یو بل مثال

كان النبي صَلَّى الله عليه وسلم يخلل لحيته في الوضوء (2). نبی علیه السلام به په اودس کی د گیری خلال کوو
نو د گیری خلال کول د مخ په وینځلو کی داخل ندی چی د مجمل بیان وگرځی بلکی دا یو مجرد فعل دی نو مستحب به وی
۵: هغه څه چی نبی علیه السلام د کتاب او سنت د مجمل د بیان لپاره کړی وی نو دا د هغه په حق کی واجب دی دی لپاره چی خلکو ته یی تبلیغ وشي بیا به د د هغه په حق کی او زمونږ لپاره هغه حکم لری کوم چی د مبین وو که هغه واجب وی نو دغه فعل به هم واجب وی او که مستحب وو نو فعل به هم مستحب وی

(1) رواه مسلم «253» کتاب الطهارة، 15 - باب السواك.

وأبو داود «51» کتاب الطهارة، باب في الرجل يستاك بسواك غيره.

والنسائي في المجتبى «8» کتاب الطهارة، 8 - باب السواك كل حين.

وابن ماجه «290» کتاب الطهارة، سننها، 6 - باب ثواب الطهور.

(2) رواه الترمذي «29، 30» و «31» کتاب الطهارة، 23 - باب ما جاء في تخليل اللحية.

مثال د واجب : د مونځ واجب افعال دی چی رسول الله ﷺ د الله ددی مجمل قول د بیان لپاره کړی

: {وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ} [البقرة: من الآية 43].

مثال د مستحب د نبی علیه السلام چی کله د طواف نه فارغ شو دوه رکعتی یی د مقام نه شاته ادا کړل دی لپاره چی دالله ددی مجمل قول وضاحت وشي

{وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى} [البقرة: من الآية 125]

نبی علیه السلام مقام ابراهیمی ته وړاندی شو او دا ایت یی لوسته او د مقام نه شاته دوه رکعتی ادا کول سنت دی

هر چی د نبی علیه السلام په یو شی باندی سکوت اختیارول دی نو دا ددغی شی د جواز دلیل دی برابره ده که قول وی یا فعل
مثال د هغه د سکوت په قول باندی : د هغه اقرار دی د هغه وینزی چی نبی علیه السلام ترینه پوښتنه وکړه الله چیرته دی هغی وویل په اسمان کی مثال د هغه د سکوت په فعل باندی د هغه اقرار دی هغه صحابی لره چی نبی علیه السلام د یو سریه مشر مقرر کړی وو او په هر رکعت کی به یی قرات په قل هو الله احد سورت باندی ختمولو نبی علیه السلام د صحابه نه پوښتنه وکړه دی نه تپوس وکړی چی دا کار یی ولی کوو هغوی تری پوښتنه وکړه هغه په جواب کی وویل ځکه پدی کی دالله صفات بیان شوی زه خوښه ګنرم چی ویی لولم نو نبی علیه السلام وفرمایل ده ته خبر ورکړی چی الله تا سره محبت لری

(1) رواه مسلم «1218» کتاب الحج، 10 - باب حجة النبي ﷺ.

(2) رواه مسلم «537» کتاب المساجد، 7 - باب تحريم الكلام في الصلاة، ونسخ ما كان من إباحة.

ومالك في «الموطأ» «2/ 776 / 1468» كتاب العتق، 6 - باب ما يجوز من العتق في الرقاب الواجبة.

یو بل مثال : د نبی علیه السلام اقرار د حبشی ماشومانو چی په مسجد کی یی لوبی کولی دی لپاره چی د هغوی زړونه په اسلام باندی مضبوط شی لیکن هر هغه څه چی د نبی علیه السلام په وخت کی شوی وی او هغه ته نه وی معلوم ددی نسبت به نبی علیه السلام ته نه کیږی البته دا به حجت وی ځکه چی که حرام وی الله به یی بیان کړی وی دی وجی نه صحابه کرامو په جواز د عزل باندی دالله اقرار دلیل پیش کړی دی جابر رضی الله عنه فرمایي

کنا نعزل والقرآن ينزل، متفق علیه (1)، زاد مسلم: قال سفیان: ولو کان شیئاً ینهی عنه لنهانا عنه القرآن. مونږ به عزل کولو او قرآن نازلیدلو که چیرته د یو شی نه منع وی نو قرآن به ترینه مونږ لره منع کړی وی

پدی خبره چی دالله تعالی د یو کار باره کی اقرار (سکوت) حجت دی دادی چی منافقانو به په پټه کوم منکر کارونه کول الله به د هغی انکار کوو او ښکاره کول به یی نو دا دلیل دی چی الله د څه شی نه سکوت وکړی هغه به جایز وی

د خبر اقسام په اعتبار د هغه چا چی اضافت یی ورته شوی وی
پدی اعتبار سره خبر په دری قسمه دی
مرفوع، وموقوف، ومقطوع.

1 - مرفوع هغه خبر دی چی حقیقتاً یا حکماً یی نبی علیه السلام ته اضافت شوی وی

پس مرفوع حقیقی د نبی علیه السلام قول فعل او سکوت په یو شی باندی دی

مرفوع حکمی هغه دی چی د نبی علیه السلام سنت ، زمانی وغیره ته یی نسبت شوی وی البته خپله یی نه وی کړی
 د څخه د صحابی قول دی چی مونږ ته امر شوی یا مونږ منع کړی شوی یو وغیره لکه دابن عباس رضی الله عنهما دا قول

(1) رواه البخاري «7375» (4) رواه البخاري «454» کتاب الصلاة، 69 - باب أصحاب الحراب في المسجد. = (2) رواه البخاري «5207» کتاب النکاح، 96 - باب العزل.

أَمَرَ النَّاسَ أَنْ يَكُونَ آخِرَ عَهْدِهِم بِالْبَيْتِ، إِلَّا أَنَّهُ خَفَفَ عَنِ الْحَائِضِ (1).
 خلکو ته امر شوی وو چی طواف زیارت وکړ مگر پدی باب کی د حایضی
 بنځی سره تخفیف شوی
 او قول د ام عطیه

: نهینا عن اتباع الجنائز، ولم يعزم علينا (2). مونږ د جنازی پسی تگ نه
 منع کړی شو یو البته پدی باب کی راباندی سختی نده شوی

2 - موقوف هغه خبر دی چی صحابی ته یی اضافت شوی وی او حکم د
 رفع ورله ثابت نه وی او د قول راجح مطابق موقوف حدیث حجت دی مگر
 که د نص خلاف یا د بل صحابی د قول خلاف راشی که چرته د نص
 خلاف وی نو نص به قبلولی شی او که د بل صحابی د قول خلاف وی نو
 دواړو کی چی کوم راجح وی هغه به قبلولی شی

او صحابی هغه چا ته وایی چی د نبی علیه السلام سره یی د ایمان په حالت
 کی ملاقات شوی وی او د ایمان په حالت کی وفات شوی وی

3 - مقطوع هغه خبر دی چی تابعی یا د تابعی نه پس بل چاته یی نسبت
 شوی وی

تابعی هغه څوک دی چی د ایمان په حالت کی د صحابی سره میلاو شوی
 وی او په ایمان باندی وفات شوی وی

د خبر اقسام په اعتبار د طرق سره
پدی اعتبار سره خبر په دوه قسمه دی

(1) رواه البخاري «1755» كتاب الحج، 144 - باب طواف الوداع.

ومسلم «1328» كتاب الحج، 67 - باب وجوب طواف الوداع وسقوطه عن الحائض.

(2) رواه البخاري «1278» كتاب الجنائز، 30 - باب اتباع النساء الجنائز ومسلم «938» كتاب

الجنائز، 11 - باب نهى النساء عن اتباع الجنائز.

1 - متواتر هغه خبر دی چی یو کثیر تعداد جماعت روایت کړی وی چی
 عادت کی د هغوی په دروغو باندی اتفاق کول ممکن نه وی او یو محسوس
 شی ته یی استناد کړی وی مثال یی د نبی علیه السلام دا قول دی
 «من کذب علی متعمداً فلیتبوأ مقعده من النار» (1). چا چی ما باندی قصدا
 دروغ وتړل نو جهنم کی دی ځان لپاره ځای جوړ کړی

2 - احاد هغه خبر چی د متواتر پشان نه وی او دا د درجی په لحاظ په
دری قسمه دی
صحیح، وحسن، وضعیف.

صحیح: هغه حدیث چی یو عادل، قوی حافظی والا راوی په متصل سند
 سره روایت کړی وی او د شنوډ او علت قاده نه خالی وی
حسن: هغه حدیث چی درمیانه حافظی والا عادل راوی په متصل سند سره
 روایت کړی وی د شنوډ علت قاده څخه خالی وی کله چی یی طرق ډیر
 وی نو د صحیح لغیره درجی ته رسیږی
ضعیف: هغه حدیث چی د صحیح او حسن د شرط څخه خالی وی

دا د حسن درجی ته رسیږی کله چی یی طرق ډیر وی او ددی قابل وی چی
 د یو بل کمی پوره کړی دی ته حسن لغیره وایی
 او دا اقسام د حدیث د ضعیف نه علاوه حجت دی ضعیف حجت ندی لیکن
 په شواهد وغیره کی ذکر کولو باندی څخه پاک نشته
صیغ الأداء:

د حدیث د ادا کولو صیغی
 د حدیث دپاره تحمل او ادا وی تحمل د بل څخه د حدیث اغستلو ته وایی او
 ادا بل ته حدیث بیانولو ته وایی

د حدیث ادا کولو لپاره بعضی صیغی په لاندی ډول دی
1 - حدیثی: دا د هغه راوی استعمالوی چی د هغه شیخ (استاذ) ورته
 حدیث ویلی وی

(1) رواه البخاري «110» کتاب العلم، 38 - باب إثم من كذب على النبي ﷺ.

ومسلم «4» المقدمة، 2 - باب تغليظ الكذب على رسول الله ﷺ من حديث أبي هريرة.

2 - أخبرني: هله راوی استعمالوی کله چی هغه ته شیخ حدیث ویلی وی یا هغه په شیخ په مخ کی لوستی وی

3 - أخبرني إجازة، أو أجاز لي: د هغه راوی لپاره دی چی حدیث یی د لوستلو نه بغیر په اجازت سره روایت کړی وی
اجازت دپته وایی چی استاذ شاگرد ته د حدیث په روایت کولو اجازت وکړی اگر چه په هغه باندی یی نه وی لوستلی

4 - عننه: په لفظ د عن سره د حدیث روایت کولو ته وایی
ددی حکم اتصال دی لیکن کوم راوی چی په تدلیس باندی مشهور وی د هغه عننه به په اتصال نه حمل کیږی تر څو چی تصریح په تحدیث یی نه وی کړی

په علم مصطلح کی د حدیث ډیر انواع ذکر دی مونږ چی څه ته اشاره وکړه په دی اکتفا پکار ده

اجماع د اجماع تعريف :

اجماع په لغت کی پخی ارادی او اتفاق ته وایی

په اصطلاح کی د نبی علیه السلام نه پس د امت د مجتهدینو په یو حکم شرعی باندی اتفاق ته وایی

زمونږ پدی قول سره چی اتفاق دی سره د خلاف وجود خارج شو اگر چی دا اختلاف د یو کس وی نو دا اختلاف د وجود سره اجماع نه حاصلیری
زمونږ پدی قول سره چی اجماع کونکی به مجتهدین وی دی سره عوام او مقلدین خارج شول ځکه ددوی اختلاف او اتفاق لره څه اعتبار نشته

زمونږ پدی قول سره ددی امت مجتهدین دی سره ددی امت نه علاوه نورو امتونو د علماو اجماع خارج شوه

زمونږ پدی قول سره چی د نبی علیه السلام نه پس دی سره د مجتهدینو اتفاق په عهد د نبی علیه السلام کی خارج شو ځکه دهغه وخت اجماع معتبر نده ځکه دلیل په دغه وخت کی د نبی علیه السلام قول فعل او تقریر وو

دی وجی نه کله چی صحابی وواپی مونږ به دا کار کولو یا هغو به دا کار د نبی علیه السلام په دور کی کولو دا به د مرفوع حکمی په حکم کی وی اجماع به نه وی

زمونږ پدی قول سره چی اتفاق به په حکم شرعی وی دی سره هغه اتفاق خارج شو چی په حکم عقلی یا عادی باندی وی ځکه دی سره د اجماع څه تعلق نشته ځکه اجماع څخه بحث کول په طور د دلیل شرعی دی

د لاندینی دلایلو په وجه اجماع حجت دی

والإجماع حجة لأدلة منها: ١ - الله تعالى فرمایی {وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ} [البقرة: من الآية 143]

دغه شان مونږ تاسو يو غوره امت گرځولی يی دی لپاره چی تاسو په خلکو گواهان شی
 د الله دا قول چی په خلکو گواهان شی دا د هغوی په اعمالو او احکامو باندی گواهی ته شامل دی او د گواه قول مقبول وی

2 - {فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ} [النساء: من الآية 59] کله چی ستاسو په يو حکم کی اختلاف راشی نو الله او رسول ته یی واپس کړی
 دا دلیل دی چی په څه چی د وی اتفاق وکړی هغه به حق وی

3 - د نبی کریم ﷺ دا قول : «لا تجتمع أمتي على ضلالة». (1) زما امت په گمراهی نه جمع کیږی

4 - دادی چی مونږ وایو د امت په يو شی باندی اجماع به یا حق وی یا باطل که حق وی نو حجت ده او که باطل وی نو دا څنگه کیدای شی چی دا امت چی د ټولو امتونو نه غوره دی په داسی شی اتفاق وکړی چی الله پری راضی نه وی دا ناممکن ده

(1) رواه الترمذي «2167» كتاب الفتن، 7 - باب ما جاء في لزوم الجماعة، وقال: غريب.

وأبو داود «4253» كتاب الفتن والملاحم، باب ذكر الفتن ودلائلها.

وابن ماجه «3950» كتاب الفتن، 8 - باب السواد الأعظم

أنواع الإجماع: د اجماع اقسام اجماع په دوه قسمه ده : قطعی ، ظنی

1 - قطعی : هغه اجماع ده چی د امت څخه د هغی واقع کیدل په علم ضروری سره معلوم وی لکه د پینځه مونځونو په فرضیت باندی اجماع د زنی په تحریم اجماع ددی قسم اجماع نه هیڅوک انکار نه کوی نه یی څوک د حجیت نه انکاری دی ددی مخالفت کونکی کافر دی پدی شرط چی جاهل نه وی

2 - ظنی هغه اجماع ده چی په تلاش او لتون سره معلومیږی ددی په ثبوت کی علماو اختلاف کړی دی پدی کی راجح قول د شیخ الاسلام بن تیمیه رحمه الله دی هغه په عقیده واسطیه کی فرمایي

«والإجماع الذي ينضبط ما كان عليه السلف الصالح، إذ بعدهم كثر الاختلاف وانتشرت الأمة». اهـ.

اجماع هغه ده چی سلفو کړی ده ځکه د هغوی نه پس اختلاف ډیر شوی او امت منتشر شوی او پدی خبره ځانه پوهه کړه چی امت هیڅکله ددلیل صریح صحیح غیر منسوخ په خلاف اتفاق نه کوی امت صرف په حق باندی اتفاق کوی کله چی ته یو اجماع د نص خلاف ووینی نو وگوره یا به دلیل غیر صحیح یی یا به غیر صریح یی یا به منسوخ وی یا به مساله کی خلاف وی تا ته به نه وی معلوم

(1) انظر: «شرح العقيدة الواسطية» للمؤلف رحمه الله «2/ 328» طبعة دار ابن الجوزي.

شروط الإجماع: د اجماع شروط د اجماع لپاره بعضی شروط په لاندی ډول دی

1 - په صحیح سند سره به ثابت وی یا به د علماو مابین کی مشهور وی یا به یی ناقلین ثقه او علم والا وی

2 - دی نه مخکی به اختلاف نه وی تیر شوی که د اجماع نه مخکی اختلاف تیر شوی وی دا اجماع نده معتبر ځکه د یو کس په مرگ باندی د هغه قول نه ختمیری ځکه اجماع مخکنی اختلاف لره نه ختموی البته د خلاف د واقع کیدو څخه مانعه ده او دا قول ددلیل په اعتبار ډیر راجح دی او ویل شوی دی چی دا شرط نشته اجماع په دویم عصر کی هم واقع کیدی شی او ددغی عصر نه پس په راتلونکو خلکو باندی به حجت وی او دجمهور علماو په نزد په اجماع کی دا شرط ندی چی هغه به صرف په زمانه ددغه مجتهدینو پسی خاص وی بلکی اجماع په مجرد اتفاق د هغوی سره حاصلیری او ددغی عصر د خلکو او ورستو خلکو ټولو لپاره مخالفت یی جایز ندی ځکه د اجماع په دلایلو کی د اجماع په یو زمانی پس خاص کول شرط ندی او ځکه چی اجماع ددوی داتفاق په وخت حاصله شوه نو څه شی یی ختموی؟؟

کله چی بعضی مجتهدین یو قول یا فعل وکړی او د اهل علمو په مابین کی مشهور شی هغوی یی انکار ونه کړی حالانکه په انکار باندی قدرت لری نو ویل کیری چی دا هم اجماع ده او بل قول دادی چی دا حجت دی لیکن اجماع نده او بل قول دی چی نه اجماع ده او نه حجت دی او بل قول دی چی که ددغه مجتهدینو زمانه تیره شوه او انکار یی نه وو کړی نو دا اجماع ځکه ددوی د سکوت استمرار تر اخره زمانه پوری دلیل دی چی هغوی موافقت لری او دا قول راجح دی

القياس

د قياس تعريف

قياس په لغت كې تقدير (اندازه كولو) او مساوات (برابري) ته وايي
په اصطلاح كې په يو حكم كې د علت د يو والي د وجې اصل دفرع سره
يو خای كول

پس فرع مقيس (هغه شی چې قیاس کولی شی) دی
او اصل مقیس علیه(هغه چې په کوم باندی بل شی قیاس کولی شی) دی

د حکم نه مراد هغه څه دی چې دلیل شرعی یی اقتضا کوی لکه وجوب
تحریم صحت فساد وغیره
علت هغه معنی ده چې هغی د وجی د اصل حکم ثابت دی
او دا څلور ارکان د قیاس دی قیاس د هغه ادله څخه دی چې احکام شرعیه
پری ثابتولی شی

د قیاس په حجیت باندی کتاب سنت اقوال صحابه دلیل دی
د قران دلایل په لاندی ډول دی

1 - قوله تعالى: {اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ} [الشورى: من
الآية 17]

الله هغه ذات دی چې په حق سره یی قران او میزان نازل کړی دی
میزان هغه څه دی چې په هغی باندی نور شیان تللی کیږی او مقایسه کیږی

2 - قوله تعالى: {كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ} [الانبياء: من الآية 104] څنگه
چې مونږ اول ځل مخلوق پیدا کړی همداسی به یی بیا راجوندى کوو

{وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَّاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فُسْقَتَاهُ إِلَى بَلَدٍ مَيِّتٍ فَأُحْيَيْنَا بِهِ
الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا كَذَلِكَ النُّشُورُ} [فاطر:9]

الله هغه ذات دی چی هواگانۍ رالیری هغه وریخ پیدا کوی بیا مونږ وریخ
وچی ځمکی ته بوزو پس پدی سره ځمکه د هغه د مرگ نه پس ژوندی
کړو همدغه شان به د انسانانو دوباره راژوندی کیدل وی

نو دلته الله تعالی د مخلوق دوباره راژوندی کول په ابتدای پیدا کولو باندی
قیاس کړی

او د مړو راژوندی کول یی د ځمکی په رازرغونولو باندی قیاس کړی دی
د سنت څخه دلایل په لاندی ډول دی

1 - د نبی علیه السلام وینا هغه زنانه ته چی مور یی وفات شوی وه او د
هغی روژی پاتی وی
«أرأيت لو كان على أمك دين فقضيته؛ أكان يؤدي ذلك عنها؟» قالت: نعم.
قال: «فصومي عن أمك» (1).
که چیرته ستا مور باندی قرض وی نو تا ادا کړی وی ایا ادا شوی به وی
هغی وویل: وو.
نبی علیه السلام وفرمایل: پس ته د مور د طرفه روژی ونیسه

2 -
أن رجلاً أتى النبي صلى الله عليه وسلم فقال: يا رسول الله! ولد لي غلام
أسود! فقال: «هل لك من إبل؟» قال: نعم، قال: «ما ألوانها؟» قال: حمر،
قال: «هل فيها من أورك؟» قال: نعم، قال: «فأني ذلك؟» قال: لعله نزع
عرق، قال: «فلعل ابنك هذا نزع عرق» (2).

(1) رواه البخاري «1953» كتاب الصوم، 42 - باب من مات وعليه صوم.

ومسلم «1148» كتاب الصيام، 27 - باب قضاء الصوم عن الميت.

(2) رواه البخاري «5305» كتاب الطلاق، 26 - باب إذا عرض بنفي الولد.

ومسلم «1500» كتاب اللعان، بلا.

یو سړی نبی کریم ﷺ ته راغلو ویی ویل ای د الله رسوله زما یو تور رنگی
خوی پیدا شو

نبی علیه السلام وفرمایل: ستا اوښان شته؟ هغه وویل: هو، نبی علیه
السلام وفرمایل: دهغی رنگونه څرنگه دی؟ هغه وویل: سره،
نبی علیه السلام وفرمایل: ایا هغی کی غنم رنگی شته؟
هغه وویل: هو نبی علیه السلام پوښتنه وکړه: نو دا پکی د کوم خای نه
راغلل؟ هغه وویل: کیدای شی کوم لری رگ دی لره راکش کړی وی،
نبی علیه السلام وفرمایل: کیدای شی ستا بچی هم کوم لری رگ لره کش
کړی وی

او همدا رنگه ټول وارد مثالونه په قران او سنت کی په قیاس باندی دلیل دی
حکه په هغی کی یو شی د بل سره مقایسه شوی وی
د اقوالو د صحابه څخه: د عمر رضی الله عنه رساله چی ابو موسی
اشعری رضی الله ته یی د قضاوت په باره کی لیکلی وه
هغی کی یی لیکلی وو: کومه مساله چی تاته راشی او قران حدیث کی نه
وی هغی کی اجتهاد وکړه او یو شی په بل باندی مقایسه کړه مثالونه وپیژنه
او بیا د هغی څخه هغه قبول کړه چی الله ته گران او حق ته نژدی وی

امام ابن القيم رح فرمایي: دا رساله ډیره د قدر وړ ده علماو د مقبولیت
درجه ورکړی ده

او مزنی فرمایي: د صحابه کرامو ددور څخه دی دور پوری د فقهاو پدی
اتفاق دی چی د حق خبری مشابه خبره حق وی او د باطل مشابه باطل وی
او هغوی په ټولو احکامو کی قیاس کړی دی

(3) رواه البهقي «10/ 115» کتاب اداب القاضي، باب مايقضي بت القاضي.

والدارقني «4/ 206، 207» کتاب في الأقضية والأحكام، کتاب عمر إلى أبي موسى الأشعري ...

وانظر كلام ابن القيم في «إغاثة اللهفان» «1/ 86».

شروط القياس: د قیاس لپاره شرطونه د قیاس بعضی شروط په لاندی ډول دی

1 - د قیاس څخه د بل قوی دلیل مخالفت به پکی نه وی پس هغه قیاس لره اعتبار نشته چی د نص اجماع او د اقوالو د صحابه مخالف وی کله چی مونږ د صحابه قول حجت تسلیم کړو او کله چی قیاس ددی مذکوره نصوصو خلاف وی دپته فاسد الاعتبار وایی

مثال ددی دادی چی چی وویل شی : د عقلمندی بنحی لپاره جایز دی چی د ولی نه بغیر خپله نکاح وکړی ځکه د هغی لپاره جایز دی چی خپل مال د ولی نه بغیر خرڅ کړی
نو دا قیاس فاسد دی ځکه ددی نص سره معارض دی
«لا نکاح إلا بولي» (1). د ولی نه بغیر نکاح نه کیږی

2 - د اصل حکم به د نص یا اجماع څخه ثابت وی که په قیاس سره ثابت وی هغی باندی به قیاس کول صحیح نه وی بکلی په اولنی اصل باندی به قیاس کولی شی ځکه هغی ته رجوع کول بهتر دی ځکه په هغه شی چی باندی قیاس کول چی د ځان نه اصل جوړ کړی شوی وی کیدای شی صحیح نه وی او ځکه چی په فرع باندی قیاس کول بیا د فرع په اصل باندی قیاس کول دفایدی نه خالی تطویل دی

مثال ددی: داسی ویل چی په جوارو کی سود جاری کیږی ځکه دا مونږ په وریجو باندی قیاس کوو او په وریجو کی سود جاری کیږی ځکه دا په غنمو قیاس کوو

(1) رواه الترمذي «1101» کتاب النکاح، 14 - باب ما جاء لا نکاح إلا بولي.
وأبو داود «2085» کتاب النکاح، باب في الولي.
وابن ماجه «1880» کتاب النکاح، 15 - باب لا نکاح إلا بولي.

نو داسی قیاس صحیح ندی البته داسی ویل پکار دی چی په جوارو کی سود
 ځکه جاری کیږی دا مونږ په غنمو قیاس کوو دی لپاره چی قیاس په اصل
 باندی وشي کوم چی نص سره ثابت دی

3 - د اصل د حکم لپاره به علت معلوم وی دی لپاره چی اصل او فرع
 پکی جمع شی که چیرته د اصل حکم محض تعبدی وو علت یی نه وو نو
 دی باندی قیاس کول صحیح ندی

ددی مثال: دا ویل چی د هوسی غوښه اودس ماتوی د قیاس د وجی په غوښه
 د اوښ ځکه هوسی د او ښ سره مشابه ده نو دا قیاس صحیح ندی
 ځکه د اصل حکم علت معلوم ندی بلکی دا محض تعبدی حکم دی

4 - علت به پداسی معنی مشتمل وی چی د حکم سره مناسب وی هغه چی
 د شریعت د قواعد څخه اعتبار یی ثابت وی
 لکه په شرابو کی نشه

که چیرته معنی وصف طردی وو مناسبت یی نه لره نو په هغی باندی تعلیل
 صحیح ندی لکه توروالی او سوروالی
 ددی مثال حدیث د ابن عباس رضی الله عنهما دی چی بریره کله ازاده کړی
 شوه نو د خاوند سره پاتی کیدو یا نه پاتی کیدو باره کی اختیار ورکړی شو
 او د هغی خاوند یو تور رنگی غلام وو

أن بريرة خيرت على زوجها حين عتقت قال: وكان زوجها عبداً أسود

(1)، نو د ابن عباس رض دا قول چی خاوند یی تور رنگی وو دا یو
 وصف طردی دی د حکم سره یی مناسبت نشته دی وجی نه د وینزی لپاره
 به د ازادی نه پس اختیار حاصل وی اگر که خاوند یی سپین غلام هم وی
 البته کله چی یی خاوند ازاد وی نو اختیار ورله نشته اگر که تور هم وی

5 - علت به په فرع کی د اصل پشان موجود وی

لکه مور او پلار ته په وهلو سره تکلیف ورکول چی هغوی ته په اف ویلو باندی قیاس دی

لیکن که علت په فرع کی موجود نه وو قیاس به باطل وی

ددی مثال : دا ویل چی په غنمو کی د سود جاری کیدو علت (وجه) د غنمو تول دی

دی وجی نه په مننه کی هم سود جاری کیږی ددی د قیاس په وجه په غنمو باندی

نو دا قیاس صحیح ندی ځکه په فرع کی علت موجود ندی ولی چی مننه نه تلل کیږی

أقسام القياس:

د قیاس اقسام

قیاس په دوه قسمه دی جلی، خفی

ينقسم القياس إلى جليّ وخفيّ.

1 - جلی هغه قیاس دی چی علت یی په نص یا اجماع سره ثابت وی یا د

اصل او فرع مابین کی د فارق په نفی باندی قطعی ثبوت موجود وی

مثال د هغه چی په نص سره یی علت معلوم وی

په وینو باندی گنده شوی کانی په استنجا کی نه استعمالول قیاسا په منع د

استنجا په خوشیانو

ځکه دلته علت د اصل د حکم په نص باندی ثابت دی هغه دا چی ابن

مسعود رضی الله عنه نبی علیه السلام ته دوه کانی او یو خوشیان راوړل

چی استنجی پری وکړی نبی علیه السلام کانی او غستل او خوشیان یی

گوزار کرل ویی فرمایل : دا گندگی ده (1)

مثال د هغه چی علت یی په اجماع ثابت وی :

نهی النبي صلی الله علیه وسلم أن يقضي القاضي وهو غضبان (2)،
نبي عليه السلام منع كرى چی قاضی د غصی په حالت کی فیصله وکړی
نو هغه څوک چی قضا حاجت په تکلیف کړی وی هغه به د قضاوت نه منع
کیري قیاسا په منع کولو د غصه د فیصلی نه او دا قیاس جلی دی ځکه
علت د اصل په اجماع سره ثابت دی او هغه د ذهن گډوډ والی او د زړه
مشغولیت دی

مثال د هغی چی د اصل او فرع مابین کی فارق نه وی
قیاس کول د تحریم د مال د یتیم په اغوستلو د هغی د مال د یتیم په خوړلو
سره ضایع کولو باندی ځکه دواړی که فارق نشته
2 - خفی هغه قیاس چی علت یی په استنباط سره ثابت وی او د اصل او
فرع مابین کی د فارق په نفی باندی تصریح نه وی
مثال ددی: د سود په جاری کیدو کی د اشنان قیاس په غنمو باندی ځکه
داوړه تللی شی

نو د تللو علت نه په نص ثابت دی نه په اجماع او دی کی د اصل او فرع
مابین کی فارق باندی تصریح هم نشته
ځکه دا فرق شته چی غنم د خوراک شی دی او اشنان ددی برعکس نه
خوړلی کیری

قیاس شبه

قیاس الشبه:

دادی چی فرع ددوه اصولو مابین کی تردد وکړی ددواړو اصول حکم
مختلف وی او فرع د هر یو سره مشابهت لری نو د کوم سره یی چی
مشابهت ډیر وی هغی سره به یی الحاق کیدای شی

(1) رواه البخاري «156» کتاب الوضوء، 21 - باب لا یستتجی بروث.

(2) رواه البخاري «7158» کتاب الأحکام، 13 - باب هل يقضي القاضي أو يفتي وهو غضبان.

ومسلم «1717» کتاب الأفضیة، 7 - باب کراهة قضاء القاضي وهو غضبان.

مثال ددی: غلام دی ایا غلام د تملیک حق لری کله چی قیاس یی په ازاد وشی او که نه لری کله چی قیاس یی په حیوان وشی نو کله چی مونږ دی دوه اصولو (ازاد او حیوان) ته وگورو نو غلام ددواړو مابین کی راځی

ددی حیثه چی انسان یو عاقل دی په نیک کار ورته ثواب او په بد ورته گناه میلاویری نکاح کوی طلاق ورکوی پدی ټولو کارونو کی د ازاد سره مشابهت لری

او ددی حیثه چی هغه خرڅولی گانه کولی وقف کولی هبه کولی شی میراث ترینه اغستلی شی دی کی د حیوان سره مشابهت لری نو مونږ وینو چی غلام د تصرف مالی د لحاظه د حیوان سره ډیر مشابه دی نو دی سره به یی الحاق کیږی او د قیاس دا قسم ضعیف دی ځکه د اصل او فرع مابین کی عله مناسب نشته صرف دومره ده چی اکثر و احکامو کی یی مشابهت لری حالانکه بل اصل ورسره پدی کی مخالف وی

قیاس عکس

د اصل د حکم مخالف معنی د فرع لپاره ثابتول دی وجی نه چی په فرع کی د اصل ضد معنی وجود لری

ددی مثال د نبی علیه السلام حدیث دی «وفي بضع أحدكم صدقة». قالوا: يا رسول الله! أيأتي أحدنا شهوته ويكون له فيها أجر؟ قال: «أرأيتم لو وضعها في حرام أكان عليه وزر؟ فكذلك إذا وضعها في الحلال كان له أجر» (1).

په شرمگاه د یو تن تاسو کی صدقه ده ، صحابه کرامو پوښتنه وکړه ای د الله رسوله : مونږ کی به یو کس خپل شهوت پوره کوی او په هغی کی به ورته اجر وی ؟ هغه وفرمایل : که چیرته یی دغه په حرام کی استعمال کړی وی نو گناه به پری وی ؟ هغوی وویل هو ؟ نبی علیه السلام وفرمایل : همدغه شان کله چی یی په حلال کی استعمال کړه نو اجر به یی کیږی

(1) رواه مسلم «1006» کتاب الزکاة، 16 - باب بیان أن اسم الصدقة يقع على كل نوع من

المعروف.

نو نبي عليه السلام د فرع لپاره چي هغه حلاله جماع ده داصل (چي حرام زنا ده) مخالف حكم ثابت كړ خكه په فرع كي د اصل مخالف علت موجود دي

نو نبي عليه السلام د فرع لپاره اجر ثابت كړ خكه دا حلال طريقي سره جماع ده لكه څنگه چي په اصل كي گناه ده خكه هغه حرام كار دي

التعارض

د تعارض تعريف :

تعارض په لغت کې تقابل (د يو بل سره ټکراو) او تمانع (يو بل منع کول) ته وايي

په اصطلاح کې ددوه دليلونو ټکراو داسې چې يو د بل مخالف وي
تعارض په څلور قسمه دی

تعارض ددوه عام دلايلو مابین کې واقع وي ددی څلور حالات دی
1 - ددواړو مابین کې به جمع ممکن وي هر يو به پداسې حالت باندې محمول شي چې د بل سره مخالفت يې نه راکي نو دی صورت کې جمع واجب ده

ددی مثال دالله دا قول دی : **{وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ}** [الشوری:
من الآية 52]

ای نبی بیشکه ته صراط مستقیم طرفته خلکو ته هدایت کوي
او دالله دا قول **{إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ}** [القصص: من الآية 56]
ای نبی ﷺ بیشکه ته هغه چاته هدایت نشي کولی چې ته يې خوښوي
دواړو مابین کې جمع داده چې د اول ایت څخه مراد حق طرفته د لارښودنه ده او دا د نبی علیه السلام لپاره ثابت ده
او ددویم ایت نه مراد هدایت د توفیق دی عمل طرفته نو دا د الله تعالی په لاس کې ده نه د رسول ﷺ او نه بل چا لره

2 - که جمع ممکن نه وي نو متاخر دلیل به ناسخ وي که تاریخ معلوم شي نو هغی باندې به عمل کولی شي او اول به ترک کولی شي
ددی مثال د الله تعالی د روژې باره کې دا قول دی
{فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ} [البقرة: من الآية
184]

چا چې کفاره ورکړه دا د هغه لپاره بهتر ده او که تاسو روژه ونیسي ستاسو لپاره بهتر ده

دی ایت کریمه کې د اطعام (خوراک ورکولو) او روژې مابین کې اختیار دی سره ددی چې روژه نیول بهتر دی

او دالله دا قول
{فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ} [البقرة: من الآية 185]

څوک چې ستاسو څخه په دې میاشت (رمضان) کې موجود وی نو روژه دې ونیسي او څوک چې مریض وی یا په سفر باندې وی نو وروسته دې د روژو قضا راوړي

دا ایت دلالت کوي چې روژه نیول په حق د هغه چا چې مریض او مسافر نه وي ضروري دي او ددې دواړو په حق کې قضا ده لیکن دا دویم ایت د اولنی څخه متاخر (وروسته راغلی) دی نو دا به د اولنی ایت لپاره ناسخ وي لکه دې نسخ باندې دلیل حدیث دسلمه بن الاکوع رضی الله عنه دی چې بخاری او مسلم وغیره کتابونو کې وراد دي

3 - که د تاریخ علم نه وي نو په راجح به عمل کولای شي کله چې یو مرجح (ترجیح ورکونکی دلیل) موجود وي ددې مثال د نبی کریم ﷺ دا قول دی

«من مس ذكره فليتوضأ» چا چې خپلې شرمگاه له لاس وروړه نو اودس دې وکړي

(2) وسئل صلى الله عليه وسلم عن الرجل يمس ذكره؛ أعليه الوضوء؟ قال: «لا إنما هو بضعة منك» (3)،

بل حدیث کې راځي د هغه څخه ديو کس باره کې پوښتنه وشوه چې خپلې شرمگاه لره لاس وروړي ایا په هغه اودس لازم دی هغه وفرمایل : نه بیشکه شرمگاه خو ستا د بدن یو حصه ده

(2) رواه أبو داود «181»، والترمذي «82»، وابن ماجه «481»، والنسائي في «الصغرى»
 «444»، وأحمد «27334/406/6»، وصححه ابن حبان «213 - الموارد» كتاب الطهارة، 29 - باب ما جاء في مس الفرج.

(3) رواه أبو داود «182»، والترمذي «85»، والنسائي في «الصغرى» «165»، وابن ماجه «483».

نو اولنی حدیث ته به ترجیح ورکولی شی ځکه دی کی ډیر احتیاط دی او طرق یی هم ډیر دی ډیرو علماو صحیح کړی دی د اصل څخه نقل کونکی دی او دی کی زیادت د علم دی

4 - که مرجح (ترجیح ورکونکی څه دلیل) نه وی نو توقف به کولی شی او ددی لپاره کوم صحیح مثال نشته

دویم قسم :تعارض به ددوه خاص دلایلو مابین کی واقع وی او ددی هم څلور حالات دی

1 - ددواړو مابین کی به جمع ممکن وی نو جمع به واجب وی ددی مثال د نبی علیه السلام د حج باره کی د جابر رضی الله عنه حدیث دی وسلم أن النبي صلى الله عليه وسلم صلى الظهر يوم النحر بمكة (1)

چی نبی علیه السلام د ماسپینین مونځ د اختر په ورځ په مکه کی وکړ او بل حدیث د ابن عمر رضی الله عنهما دی أن النبي صلى الله عليه وسلم صلاها بمنى (2)، چی نبی علیه السلام دا مونځ په منی کی وکړ ددی دواړو مابین کی جمع داسی ده چی هغه اول کی په مکه کی کړی بیا چی کله منی ته وتلی هلته یی دوباره صحابه کرامو ته ددی مونځ امامت کړی

2 - که جمع ممکن نه وه نو دویم به ناسخ وی که چیرته تاریخ معلوم وو ددی مثال د الله تعالی دا قول دی

(1) رواه مسلم «1218» في حديث جابر الطويل، كتاب الحج، 19 - باب حجة النبي صلى الله عليه وسلم.

(2) رواه البخاري «1653» كتاب الحج، 83 - باب أين يصلى الظهر يوم التروية. ومسلم «1309» كتاب الحج، 58 - باب استحباب طواف الإفاضة يوم النحر من حديث أنس.

{يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ} [الأحزاب: من الآية 50]، ای نبی مونږ تا لپاره ستا بیبیانی حلالی کړی کومو ته چی تا مهر ورکړی او هغه وینزی چی ته یی مالک یی کومی چی الله تعالی تاته په غنیمت کی درکړی او لورگانی ستا د تره او لور گانی ستا د ترور او بل د الله دا قول

{لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ} [الأحزاب: من الآية 52]، دی نه پس ستا لپاره زنانه ندی حلالی او نه دا چی ته دی موجوده بیبیانو لره په نورو بدل کړی اگر که تا لره د هغوی حسن په تعجب کی اچوی

نو د یول قول مطابق دا دویم ایت د اول لپاره ناسخ دی

3 - که نسخ ممکن نه وی نو په راجح به عمل کولی شی کله چی مرجح موجود وی

ددی مثال د میمونه رضی الله عنها حدیث دی
 أن النبي صَلَّى الله عليه وسلم تزوجها وهو حلال (1) نبی علیه السلام د هغی سره نکاح کړی وه او هغه د احرام حالت کی نه وو
 بل حدیث د ابن عباس رضی الله عنهما دی
 أن النبي صَلَّى الله عليه وسلم تزوجها وهو محرم (2)،
 نبی علیه السلام هغی سره نکاح د احرام په حالت کی کړی وه
 نو اولنی حدیث به راجح وی ځکه میمونه ددی واقعی شاهدده ده د هغی باره کی د هر چا څخه ډیره پوهه لری بل دا چی د هغی حدیث لره د ابو رافع رضی الله عنه حدیث شاهد دی

(1) رواه مسلم «1411» من حدیث میمونه: کتاب النکاح، 5 - باب تحريم نکاح المحرم وکراهية خطبته و «1410» من حدیث ابن عباس.

قال ابن عبد البر «3/ 152» من «التمهيد»: الرواية عن میمونه متواترة.

(2) رواه البخاري «5114» کتاب النکاح، 30 - باب نکاح المحرم.

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَزَوَّجَهَا وَهُوَ حَلَالٌ قَالَ: وَكُنْتُ الرَّسُولَ بَيْنَهُمَا (3). چي نبی علیه السلام د هغی سره نکاح کړی وه او نبی علیه السلام

حلال وو ابو رافع فرمایي: زه ددواړو مابین کی استازی وم

4 - که مرجح موجود نه وی نو توقف به کولی شی او ددی لپاره کوم صحیح مثال نشته

دریم قسم: تعارض به د عام او خاص مابین کی واقع وی نو د عام به په خاص سره تخصیص وشی

ددی مثال د نبی کریم ﷺ دا قول دی

«فیما سقت السماء العشر» (1)

او دا قول «لیس فیما دون خمسة أوسق صدقة» (2)

نو اولنی به په دویم سره خاص کولی شی او زکات به نه واجب یزی مگر

په پینځه وسقه کی

خلورم قسم:

تعارض ددوه داسی نصوصو مابین کی واقع وی چی یو من وجه عام وی

او من وجه خاص وی

نو ددی دری حالات دی

1 - د یو په تخصیص باندی دلیل وجود ولری نو د هغی د عموم تخصیص به دی سره

وشی

ددی مثال د الله تعالی دا قول دی

مثاله: قوله تعالى: {وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ

وَعَشْرًا} [البقرة: من الآية 234]، هغه کسان چی ستاسو ځخه وفات کیږی او خپلی

زنانه پریږدی نو انتظار به کوی په خپلو ځانونو باندی څلور میاشتی او

لس ورځی

او دالله دا قول

{وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ} [الطلاق: من الآية 4]

حاملی زنانه عدت د حمل وضع کول دی (د بچی پیدایش دی)
 نو اولنی ایت په متوفی عنها او حاملی داورو ته شامل دی او دویم خاص دی د
 حاملی باره کی عام دی په متوفی عنها کی لیکن بل دلیل موجود دی چی
 اولنی ایت په دویم سره خاص شوی دی هغه دا چی سببیه اسلمیه رضی الله
 عنها د خاوند د وفات نه یو څو شپې پس بچی راوړ نو نبی علیه السلام
 هغی ته د نکاح اجازت وکړ
 دی وجی نه د حاملی بنخی عدت به د حمل وضع کولو پوری وی برابره ده
 که خاوند ترینه وفات شوی وی یا نه

2 - که د تخصیص لپاره څه دلیل نه وی نو په راجح به عمل کولای شی
 ددی مثال د نبی کریم ﷺ دا قول ید
 «إذا دخل أحدكم المسجد فلا يجلس حتى يصلي ركعتين» (1)
 کله چی یو تن په تاسو کی مسجد ته داخل شی نو تر هغه پوری دی نه کینی
 تر څو چی یی دوه رکعتنه وی ادا کړی
 او د نبی علیه السلام دا قول
 «لا صلاة بعد الصبح حتى تطلع الشمس، ولا صلاة بعد العصر حتى تغرب
 الشمس» (2).

(1) رواه البخاري «444» كتاب الصلاة، 60 - باب إذا دخل المسجد فليركع ركعتين.
 ومسلم «714» كتاب صلاة المسافرين وقصرها، 5 - باب جواز الجمع بين الصلاتين في السفر.
 (2) رواه البخاري «586» كتاب مواقيت الصلاة، 31 - باب لا يتحرى الصلاة قبل غروب
 الشمس، ومسلم «827» كتاب صلاة المسافرين وقصرها، 51 - باب الأوقات التي نهى عن
 الصلاة فيها

د سحر مونځ نه پس هیڅ مونځ نشته تر څو چی نمر نه وی راختلی او د مازیگر نه پس هیڅ مونځ نشته تر څو چی نمر نه وی غروب شوی نو اولنی حدیث په تحیه المسجد پوری خاص دی او د وخت په اعتبار سره عام دی

دویم د وخت په اعتبار سره خاص دی او په مونځ کی عام دی تحیه المسجد ته هم شامل دی او غیر ته هم

3 - که چیرته د عموم د تخصیص لپاره مرجح او دلیل نه وی نو په دواړو به عمل واجب وی کله چی تعارض نه وی او توقف به کولی شی په حالت د تعارض کی

لیکن دا هیڅ کله نشی کیدای چی داسی تعارض دی نصوصو کی واقع وی چی نه یی جمع ممکن وی نه نسخ او نه ترجیح ځکه نصوص تناقض والا ندی او نبی کریم ﷺ امت ته هر څه بیان کړی دی او پوره تبلیغ یی کړی دی البته تعارض د مجتهد د کم نظری د وجی کله کله واقع کیږی.

لیکن راجح دادی چی د دویم د عموم تخصیص په اول سره وشي نو تحیه المسجد په اوقات مکروهه کی جایز شی

مونځ پدی وجه دا ترجیح ورکړه ځکه چی ددویم د عموم تخصیص د تحیه المسجد نه علاونه نورو عباداتو کی ثابت ده لکه د فرض مونځ قضا د جماعت راځړول نو عموم دلته ضعیف دی

الترتيب بين الأدلة

دلایلو له ترتیب ورکول

کله چی مذکوره دلایل (کتاب سنت اجماع قیاس) په یو حکم باندی متفق وی یا ددی نه یو په هغی متفق وی پداسی حال کی چی تعارض نه وی نو ددی حکم په ثبوت باندی عمل کول واجب دی او که تعارض واقع وی او جمع ممکن وی جمع به کولی شی که جمع کول ممکن نه وی په نسخ به عمل کولی شی کله چی د نسخ شروط مکمل وی که نسخ ممکن نه وی ترجیح به ورکولی شی د قران او سنت څخه به ترجیح لاندی دلایلو ته ورکولای شی نص به په ظاهر باندی مقدم وی ظاهر به موول باندی منطوق به مفهوم باندی مثبت به نافی باندی د اصل څخه نقل کونکی به په هغه چی په اصل باقی وی ځکه د ناقل سره زیادت علم دی عام به په محفوظ باندی هغه دلیل چی د قبولیت صفات پکی ډیر وی د بل په نسبت د واقعی شاهد به په غیر باندی مقدم وی قطعی اجماع به په ظنی باندی قیاس جلی به په قیاس خفی باندی

المُفتي والمُسْتَفْتي

فتوی ورکونکی او فتوی غوښتونکی
مفتی: هغه څوک چی خلکو ته دالله حکم بیانوی
مستفتی: هغه څوک چی د حکم شرعی باره کی تپوس کوی
د فتوی شروط

د فتوی ورکولو لپاره لاندینی شروط ضروری دی
1 - مفتی به د حکم باره کی یقین یا ظن راجح لری که دا نه وی هغه
باندی توقف واجب دی

2 - سوال به په توجه سره اوری چی د جواب ورکول ورته اسان شی ځکه
په یو شی باندی حکم لگول د هغی باره کی سوچ کولو څخه فرع ده
که چیرته هغه د سایل په سوال باندی پوره توگه سره پوهه نه شی نو
پوښتنه به تری کوی که تفصیل ته ضرورت وی تفصیل به ترینه طلب
کوی یا به ورته تفصیل ذکر کوی
کله چی هغه نه د یو کس باره کی پوښتنه وشی چی وفات شوی دی یو
ځوی یو ورور تره یی پریخی دی
نو پوښتنه به کوی چی دا ورور د مور د طرفه دی که نه ؟ یا به جواب
تفصیل سره ورکوی (کله چی تفصیل ته ضرورت وی)
که ورور د مور د طرفه وی نو میراث کی یی هیڅ حصه نشته او باقی مال
د لور د حصی نه پس د تره دی او که د مور نه وی نو باقی مال به د
لور د حصی نه پس د هغه وی او د تره به هیڅ نه وی

3 - مفتی به ذهنی طور سره مطمین وی دی لپاره چی مساله باندی ځان
پوهه کړی او په ادله شرعیه سره یی جواب وکړی هغه به د غصی غم
ستړی والی حالت کی فتوی نه ورکوی
او د فتوی د وجوب لپاره بعضی شرطونه په لاندی ډول دی
- د کومی مساله باره کی چی پوښتنه شوی هغه به په واقع کی وجود لری
که وجود یی نه لره نو بغیر د ضرورت نه فتوی ورکول ضروری ندی
مگر که د سایل مقصد تعلیم حاصلول وی نو د علم پتول جایز ندی بلکی
مفتی به جواب ورکوی کله چی ترینه پوښتنه وشی

- ۲ -** د سایل د حالت څخه به دا معلوم نه وی چی د هغه مقصد تعنت (بی های سوال کول) یا د رخصتونو تلاش یا د علماو د اقوال یو بل سره جنگول یا نور بد مقاصد دی که چیرته د سایل د حال څخه دا مذکور شیان معلوم وی نو فتوی ورکول به واجب نه وی
- ۳ -** په فتوی باندی به داسی څه نه مرتبیری چی ددی څخه یی ضرر ډیر وی که چیرته داسی حال وی نو فتوی څخه توقف کول واجب دی دی لپاره چی اشد مفسده په اقل سره دفع کری شی

په سایل باندی څلور کارونه لازم دی

۱: د سوال کولو مقصد به یی حق حاصلول او په هغی عمل کول وی نه دا چی د رخصتونو تلاش او د مفتی شرمول وغیره بد مقاصد وی

۲: د هغه چا څخه به پوښتنه کوی چی دده یقین یا ظن غالب وی چی هغه د فتوی اهل دی

او دی له پکار دی چی په مفتیانو کی ډیر علم والا ډیر زهد والا اختیار کری یو قول دا هم دی چی دا واجب دی

۳: د خپل سوال صحیح وضاحت به کوی لکه د یو سایل سوال چی نبی علیه السلام نه یی کری وو

مونږ په بحر کی سفر کوو او ځان سره لگی اوبه وړو کله چی مونږ پدی اودس وکه نو مونږ تبری کیږی ایا مونږ د بحر په اوبو اودس شو کولای؟

۴: د مفتی خبره به په غور سره اوری د هغه څخه به تر هغه پوری نه پاخیږی تر څو چی پوره مساله باندی پوهه شوی نه وی

الإجتهد

د اجتهد تعريف : اجتهد په لغت کی د سخت کار د حاصلول لپاره کوشش کولو ته وایی او په اصطلاح کی د حکم شرعی د حاصلولو لپاره کوشش کولو ته وایی مجتهد: هغه کس چی دی باره کی کوشش کوی

شروط الاجتهاد:

د اجتهد بعضی شرطونه په لاندی ډول دی

- 1 -** مجتهد به د ادله شرعیه څخه دومره مقدار علم لری چی اجتهد کی ورته ضرورت لری لکه د احکامو آیات او احادیث
 - 2 -** د حدیث د صحت او ضعف دمتعلق به ورته معلوم وی لکه د سند پیېژندنه و رجالو علم و غیره
 - 3 -** ناسخ منسوخ او اجماع به ورته معلومه وی تر دی چی په منسوخ باندی حکم ونه لگوی او د اجماع خلاف فتوی ورته کړی
 - 4 -** د ادله تخصیص تقیید و غیره به ورته معلوم وی کومو سره چی حکم بدلیږی تر دی چی دهغی خلاف حکم ونه لگوی
- أن يعرف من الأدلة ما يختلف به الحكم من تخصيص، أو تقیید، أو نحوه حتى لا يحكم بما يخالف ذلك.
- 5 -** د لغت عربی او اصول فقه علم به ورسره دومره مقدار کی وی چی د الفاظو دلالات به ورته معلوم وی لکه عام خاص مطلق مقید مجمل مبین دی لپاره چی ددی الفاظو د تقاضا مطابق فتوی صادره کړی
- 6 -** د هغه سره به دومره علم وی چی د دلایلو څخه د احکامو استنباط وکړی
- او اجتهد کله په یو باب د علم کی وی او کله په یو مساله د مسایلو کی وی

په مجتهد باندی څه لازم دی ؟

مجتهد باندی لازم دی چی د حق په تلاش کی خپل کوشش وکړی بیا د هغی مطابق فیصله وکړی که حق فیصله یی وکړه نو دوه اجدونه دی د اجتهد اجر او حق ته د رسیدو اجر

ځکه حق ته رسیدل د هغی د ظاهرول او په هغی د عمل کولو سبب دی او که خطا شو نو یو اجر دی ورله او خطا معاف ده

نبي کریم ﷺ فرمایي :

«إذا حکم الحاكم فاجتهد، ثم أصاب فله أجران، وإذا حکم فاجتهد، ثم أخطأ فله أجر» (1).

کله چی حاکم اجتهدا یو فیصله وکړی او حق ته ورسی د هغه لپاره د وه اجره دی او که فیصله وکړی او خطا شی نو یو اجر یی دی او که مساله ورته نه وی معلومه توقف به کوی او د ضرورت په وخت ورله تقلید کول هم جایز دی

(1) رواه البخاري «7352» کتاب الاعتصام، 21 - باب أجر الحاكم إذا اجتهد فأصاب أو أخطأ.

ومسلم «1716» کتاب الأقضية، 6 - باب بیان أجر الحاكم إذا اجتهد فأصاب أو أخطأ

التقليد

د تقليد تعريف:

تقليد په لغت کی : په غاړه کی داسی شی اچول چی هغی نه د هار پشان راتاو وی
په اصطلاح کی د هغه چا تابعداری کول چی قول یی حجت نه وی
زمونږ پدی قول سره چی قول یی حجت نه وی دی سره د نبی علیه السلام ، د اهل اجماع او د صحابی د قول تابعداری خارج شوه (دا هله چی د صحابی قول ته مونږ حجت وایو)
نو ددی تابعداری ته تقلید نه وایی حُکمه دا د حجت تابعداری ده البته مجازا ورته د تقلید لفظ استعمالول جایز دی

مواضع التقليد:

د تقليد کولو ځایونه

۱: چی مقلد یو عامی وی پخپله د شریعت حکم نه پیژنی نو ده باندی تقلید ضروری دی
الله فرمایي:

{فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ} [النحل: من الآية 43]،

د علماو څخه پوښتنه وکړی که چیرته تاسو نه پوهیږی
عامی به د هغه عالم تقلید کوی چی علم او زهد یی زیات وی که د هغه په نزد باندی دوه علما همدارنگه وی نو بیا ورله د یو په اختیارولو کی اختیار دی

الثاني: أن يقع للمجتهد حادثة تقتضي الفورية، ولا يتمكن من النظر فيها فيجوز له التقليد حينئذ، واشترط بعضهم لجواز التقليد أن لا تكون المسألة من

أصول الدين التي يجب اعتقادها؛ لأن العقائد يجب الجزم فيها، والتقليد إنما يفيد الظن فقط. والراجح أن ذلك ليس بشرط؛ لعموم قوله تعالى: **{فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ}** [النحل: من الآية 43] والآية في سياق إثبات الرسالة، وهو من أصول الدين، ولأن العامي لا يتمكن من معرفة الحق بأدلتها، فإذا تعذر عليه معرفة الحق بنفسه لم يبق إلا التقليد؛ لقوله تعالى: **{فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ}** [التغابن: من الآية 16].

أنواع التقليد:

د تقليد اقسام

تقليد په دوه قسمه دی

عام ، خاص

1 - عام دادی چی د یو مذهب خاص التزام وکړی د هغه رخصت او عزیمت دواړه ددین په ټولو کارونو کی اختیاروی دی باره کی علماو اختلاف کړی بعضو ورته واجب ویلی دی حکه متاخرین د اجتهاد لایق ندی او بعضو ورته حرام ویلی حکه پدی کی د نبی علیه السلام د تابعدارۍ نه بغیر د بل چا تابعدارۍ په هر شی کی رایی امام ابن تیمیه رح فرمایي:

إن في القول بوجوب طاعة غير النبي صلى الله عليه وسلم في كل أمره ونهيه، وهو خلاف الإجماع وجوازه فيه ما فيه (1).

د غیر نبی په هره خبره کی تابعدارۍ کول واجب گنرل د اجماع خلاف عمل دی او ددی په جواز کی نظر دی

بیا فرمایي: چا چی یو خاص مذهب اختیار کړ بیا یی د بل عالم د تقلید نه بغیر ددی مذهب خلاف عمل وکړ چی فتوی یی ورکړی وه یا ده خپله استدلال هم نه وو کړی او نه کوم عذر شرعی وو چی دده دی کار ته حلال وویل شی

نو دا د خپل خواهش تابعدار دی او عذر شرعی نه بغیر د یو محرم کار مرتکب دی البته که ده ته د یو قول ترجیح په بل باندی معلومه وه یا په دلایلو سره چی ده ته معلوم وو یا یو عالم ورته ډیر علم والا بنکاریده نو دا

به ددغی مرجوح قول نه راجح طرفته رجوع کوی او دا کول ورله صرف
جایز ندی بلکی واجب دی

امام احمد ددی خبری وضاحت کری دی

2 - تقلید خاص دادی چی د یو خاص عالم فتویٰ په یوی خاص مسالہ کی واخلی نو دا جایز دی د هغه چا لپاره چی د اجتهاد څخه یا بلکل عاجز وی یا یی کولی شی خو مشقت وی ورته د مقلد فتویٰ:

الله تعالیٰ فرمایي: **{فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ}** [النحل: من الآية 43] د اهل ذکر نه تپوس وکړی که چیرته تاسو نه پوهیږی د اهل ذکر نه مراد علما دی او مقلد د علماو څخه ندی بلکی هغه د بل چا تابع دی

ابن عبدالبر فرمایي: علماو اجماع کړی چی مقلد د علماو د جماعت څخه ندی ځکه چی علم په دلیل سره د حق پیژندلو ته وایی
ابن القيم رحمه الله فرمایي: خبره همداسی ده لکه ابن البر رحمه الله چی کړی ځکه دی کی هیڅ اختلاف نشته چی علم په دلیل سره معرفت حاصلول ته وایی هغه معرفت چی ددلیل نه بغیر حاصل شی هغه تقلید دی
بیا ابن القيم په تقلید سره د فتویٰ جواز باره کی دری اقوال ذکر کړی دی
۱: دادی چی په تقلید سره فتویٰ ورکول جایز ندی ځکه دا علم ندی او بغیر د علم نه فتویٰ ورکول حرام د یو دا د جمهورو شوافعو قول دی
۲: د هغه مسالہ باره کی جایز دی چی د مفتی د شخصیت سره تعلق لری او که بل چاته فتویٰ ورکوی بیا حرام دی
۳: د حاجت په وخت کی جایز دی کله چی مجتهد عالم موجود نه وی او دا راجح قول دی پدی باندی عمل دی
د ابن القيم رح خبره ختمه شوه.

پدی سره زمونږه رسالہ اختتام ته ورسیده دالله تعالیٰ څخه دعا ده چی مونږ ته په قول او عمل کی د حق توفیق راکړی او زمونږ اعمال قبول کړی
بیشکه هغه سخی او کریم ذات دی
وصلی الله وسلم علی نبینا محمد وآله

مصادر او مراجع

- 1 - القاموس المحيط: الفيروزآبادي.
- 2 - الكوكب المنير شرح مختصر التحرير: الفتوحى.
- 3 - منهاج الأصول وشرحه: البيضاوي له المتن، والشارح مجهول لنا.
- 4 - شرح جمع الجوامع وحاشيته: الشرح للمحلي، والحاشية للبناني.
- 5 - روضة الناظر وشرحها: الأصل للموفق، والشرح لعبد القادر بن بدران.
- 6 - حصول المأمول من علم الأصول: محمد صديق.
- 7 - المدخل إلى مذهب أحمد بن حنبل: عبد القادر بن بدران.
- 8 - إرشاد الفحول إلى تحقيق الحق من علم الأصول: الشوكاني.
- 9 - فتاوى شيخ الإسلام ابن تيمية: الجامع عبد الرحمن بن قاسم.
- 10 - المسودة في أصول الفقه: شيخ الإسلام ابن تيمية وأبوه وجده.
- 11 - زاد المعاد: ابن القيم.
- 12 - إعلام الموقعين: ابن القيم.

د موضوعاتو فهرست

شميره	موضوع	صفحه
۱	مقدمة المؤلف	۲
۲	اصول فقه	۳
۳	د اصول فقه فايده	۴
۴	د احكام شرعيه اقسام	۶
۵	احكام وضعيه	۸
۶	علم	۱۱
۷	د علم اقسام	۱۲
۸	الكلام	۱۳
۹	حقيقت او مجاز	۱۷
۱۰	امر	۲۰
	د امر صيغې	۲۰
۱۱	نهي	۲۵
۱۲	د تكليف موانع	۲۹
۱۳	العام	۳۱
۱۴	د عموم صيغې	۳۱
۱۵	خاص	۳۵
	د استثنا شرطونه	۳۶
۱۶	مخصص منفصل	۳۸
۱۷	مطلق او مقيد	۴۲
۱۸	مجمل او مبين	۴۴
۱۹	تعريف المؤول	۴۷
۲۰	النسخ	۴۹
۲۱	د نسخ شروط	۵۱
۲۲	أقسام النسخ	۵۳
۲۳	الأخبار	۵۶
۲۴	اجماع	۶۳
۲۵	أنواع الإجماع	۶۵
۲۶	شروط الإجماع	۶۶
۲۷	القياس	۶۷
۲۸	شروط القياس	۷۰
۲۹	أقسام القياس	۷۲
۳۰	قياس شبه	۷۳
۳۱	التعارض	۷۶
۳۲	الترتيب بين الأدلة	۸۳
۳۳	المُفني والمُسْتَفني	۸۴

۸۶	الإجتهد	۳۴
۸۶	شروط الاجتهاد	۳۵
۸۸	التقليد	۳۶
۸۸	مواضع التقليد	۳۷
۸۹	د تقليد اقسام	۳۸
۹۱	مصادر او مراجع	۳۹